

Analiza makroekonomskih pokazatelja na primjeru odabranih tranzicijskih zemalja Europske unije

Jurišić, Antonio

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:392230>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Diplomski sveučilišni studij „Ekonomija“

**ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA NA
PRIMJERU ODABRANIH TRANZICIJSKIH ZEMALJA
EUROPSKE UNIJE**

Diplomski rad

Antonio Jurišić

Zagreb, rujan, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Diplomski sveučilišni studij „Ekonomija“

**ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA NA
PRIMJERU ODABRANIH TRANZICIJSKIH ZEMALJA
EUROPSKE UNIJE**

**THE ANALYSIS OF MACROECONOMIC INDICATORS -
THE EXAMPLE OF THE SELECTED TRANSITION
COUNTRIES OF THE EU**

Diplomski rad

Student: Antonio Jurišić, 0055458671

Mentor: Doc. dr. sc. Lucija Rogić Dumančić

Zagreb, rujan, 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI NA HRVATSKOM JEZIKU	1
SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLLESKOM JEZIKU.....	1
1. UVOD	2
1.1. Predmet i cilj istraživanja.....	2
1.2. Struktura rada	2
2. TEORIJSKO ODREĐENJE MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA.....	4
2.1. Definiranje i mjerenje ekonomske aktivnosti gospodarstva	4
2.2. Definiranje i mjerenje ostalih makroekonomskih pokazatelja.....	7
3. ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA U ODABRANIM TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA	17
3.1. Pregled makroekonomskih pokazatelja odabranih tranzicijskih zemalja EU25: Estonija, Slovačka i Slovenija	18
3.2. Pregled makroekonomskih pokazatelja odabranih tranzicijskih zemalja EU28: Bugarska, Hrvatska i Rumunjska	26
3.3. Pregled makroekonomskih pokazatelja ostalih tranzicijskih zemalja EU.....	34
4. STATISTIČKA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA ODABRANIH TRANZICIJSKIH ZEMALJA EU	40
4.1. Pregled istraživanja	40
4.2. Opis podataka i metodologije istraživanja	41
4.3. Rezultati istraživanja	42
5. ZAKLJUČAK	48
POPIS IZVORA	50
POPIS TABLICA I GRAFIKONA.....	55

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI NA HRVATSKOM JEZIKU

Tranzicijsko gospodarstvo predstavlja gospodarstvo koje se mijenja iz planskog u tržišno orijentirano. Obuhvaća različite pojmove kao što su ekonomska liberalizacija, otvorena tržišta, privatizacija i globalizacija. Tranzicija je započela 1990-ih. U Europi je obuhvatila zemlje bivšeg Sovjetskog saveza te zemlje Istočnog bloka. Promjene koje su nastupile s tranzicijom su zanimljive za analizirati, prvenstveno makroekonomski pokazatelji kao što su BDP, inflacija, javni dug i sl. Učinak tranzicijskih gospodarstava od početka je bio nejednak, nudeći različite varijacije autorima potrebne za donošenje zaključaka i dokazivanja osjetljivosti rezultata na početne uvjete, vladine politike i drugo. Cilj je ovog diplomskog rada je analiza i evaluacija ovih varijacija i kreiranje zaključka o tranzicijskim gospodarstvima nakon 1990-ih.

Ključne riječi: tranzicijsko gospodarstvo, makroekonomski pokazatelji, BDP

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLLESKOM JEZIKU

A transition economy means an economy that is changing from a centrally planned to a market orientated economy. It includes different terms like economic liberalization, opened markets, privatization and globalization. This process started in '90s. In Europe, it has included the former Soviet Union and all Eastern bloc countries. Changes during the transition are interesting to analyze, especially macroeconomic indicators like GDP, inflation rate, national debt etc. The performance of the transition economies since start was uneven, providing variation that authors need in order to draw significant conclusions and showing the sensitivity of outcomes in initial conditions, government policies and other. The goal of this master's thesis is to analyze and evaluate these variations and to make a conclusion about the transition economies success after '90s.

Key words: transition economy, macroeconomic indicators, GDP

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj istraživanja

„Analiza makroekonomskih pokazatelja na primjeru odabranih tranzicijskih zemalja Europske unije“ sažeti je prikaz makroekonomskih pokazatelja pojedinih članica Europske unije (EU) koje su prošle transformaciju iz socijalizma u kapitalizam.

Definiranjem i analizom ključnih makroekonomskih pokazatelja tranzicijskih zemalja EU-a povezuje se teorijski pristup sa stvarnim stanjem odabranih pokazatelja. Analizom gospodarstava tranzicijskih zemalja izvršena je usporedba kako bi se napravila procjena uspješnosti tijekom prelaska s planskog na tržišno orijentirano gospodarstvo te je prikazan povijesni smjer i dana je prognoza budućeg kretanja.

Kako bi se prikazala uspješnost tranzicijskih gospodarstava za potrebe ovog rada korišteni su sekundarni podaci o kretanjima pojedinih makroekonomskih pokazatelja s naglaskom na sljedeće države: Bugarska, Estonija, Hrvatska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Za potrebe prognoze budućeg smjera ovih gospodarstava autor je analizirao kretanje pomičnih prosjeka (jednostavnog pomičnog prosjeka koji sve podatke promatra s jednakim ponderom i eksponencijalnog pomičnog prosjeka koji će novije podatke vrednovati višim ponderom od onih starijeg karaktera).

1.2. Struktura rada

Izuzimajući sažetak rada i ključne riječi, ovaj je diplomski rad podijeljen na 5 poglavlja.

Prvo poglavlje se odnosi na uvod u tematiku rada u kojemu su definirani predmet i cilj ovog rada, a to je analiza uspješnosti tranzicijskih gospodarstava EU-a.

Drugo poglavlje sažetak je teorijskog pristupa u definiranju makroekonomskih pokazatelja koji su prikazani u trećem poglavlju rada. Konkretnije, definirani su osnovni makroekonomski

pokazatelji koji se koriste kada se govori o gospodarskoj uspješnosti: BDP kao pokazatelj aktivnosti, inflacija, nezaposlenost, javni dug i kamate.

U trećem dijelu prikazani su sekundarni podaci te je izvršena usporedba makroekonomskih pokazatelja za tranzicijske zemlje EU-a. U ovom je dijelu autor napravio odmak zemalja koje su ušle u EU 2004. i one koje su ušle nakon tog perioda prikazujući osnovne razlike različitog perioda pristupanja ovoj zajednici te utvrđujući prednosti ranijeg ulaska pojedinih zemalja u odnosu na Hrvatsku, koja je najmlađa članica i najmlađa tranzicijska članica EU-a.

Četvrti je dio rezerviran za statističku obradu podataka i prognoziranje kretanja BDP-a, kao najvažnijeg ekonomskog pokazatelja neke zemlje, na temelju pomičnih prosjeka.

Zadnje poglavlje ovog rada obuhvaća autorov zaključak o tematici rada, interpretaciju trendova te viđenja budućih smjerova.

2. TEORIJSKO ODREĐENJE MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA

Makroekonomija je grana ekonomske znanosti koja se, za razliku od mikroekonomije, bavi cjelokupnim gospodarstvom nekog područja, proučavajući međusobne odnose ukupne (agregatne) proizvodnje, prihoda, zaposlenosti, cijena i drugih varijabli (Wikipedia, 2016). Makroekonomska analiza proučava ponašanja sveukupne narodne privrede i utvrđivanja međuovisnosti između njezinih važnijih agregata. Ti su agregati dobiveni zbrajanjem velikog broja manjih mikroekonomskih varijabli (Babić M. , 2007). Prema Beniću (2016.), makroekonomija proučava strukturu, aktivnosti i dostignuća nacionalnih gospodarstava te način kojim vlade nastoje utjecati na ta dostignuća i temelji se na mikroekonomiji pa se one ne mogu promatrati kao zasebna područja ekonomije..

Pokazatelji uspješnosti nekog gospodarstva su: BDP, inflacija, nezaposlenost, zaduženost, kretanje platne bilance i slično i u pravilu, što su viši, izuzev inflacije, riječ je o stabilnijim i razvijenijim gospodarstvima. Uz to, kvaliteta života je mjerilo koje se veže uz više makroekonomske pokazatelje pa se može zaključiti da su ljudi u bogatijim državama sretniji od onih u siromašnijima (Malešević Perović, 2008).

Stabilnost makroekonomskih pokazatelja odraz je stabilnosti gospodarstva u cjelini i uvelike doprinosi budućem rastu i razvoju. Informacije o promjenama makroekonomskih varijabli su dostupne i investitori ih uključuju u svoje procjene budućih prinosa na dionice. Budući da promjene makroekonomskih varijabli dolaze nasumično, posljedica učinkovite reakcije tržišta na vijesti pojavila bi se kao odnos između indeksa burze i makroekonomske varijable (Barbić & Čondić-Jurkić, 2011). Ukratko, ukoliko financijsko tržište promatramo kao oblik investicije može se poopćiti kako kretanje makroekonomskih varijabli, posljedično pokazatelja i makroekonomije utječu na donošenje odluka o budućim investicijama. Što je tržište stabilnije rizik na ulaganje je manji pa se i ulaganje može okarakterizirati kao sigurnije.

2.1. Definiranje i mjerenje ekonomske aktivnosti gospodarstva

Kada se govori o veličini i razvijenosti određenog gospodarstva najčešće se koristi BDP kao makroekonomski pokazatelj procjene uspješnosti. Nositelji ekonomskih odluka obično

pretpostavljaju da je postizanje rasta BDP-a krajnji cilj ekonomske politike. Ekonomisti se često koriste objektivnim ekonomskim podacima kako bi opisali zadovoljstvo, npr. BDP-om po stanovniku (Malešević Perović, 2008). Tri su glavna koncepta mjerenja gospodarske aktivnosti: BDP, bruto nacionalni proizvod (BNP) i neto nacionalni proizvod (NNP) (Stutely, 2007).

BDP je vrijednost svih dovršenih roba i usluga, koji su bili proizvedeni unutar jedne države u određenom vremenskom razdoblju i to najčešće na kvartalnom, ili godišnjem nivou (Benić, 2016). Prilikom izračunavanja BDP-a obično se uzima u obzir tržišna vrijednost uključenih elemenata (Ekonomski rječnik, n.d.). BDP je najopsežnija mjera ukupne proizvodnje roba i usluga neke države i predstavlja zbroj vrijednosti potrošnje (C), bruto investicija (I), državnih izdataka za robe i usluge (G) i neto izvoza (X) ostvarenih u državi tijekom godine (Samuelson & Nordhaus, 2011). Odnosno:

$$BDP = C + I + G + X \quad (1)$$

Nekoliko je načina kako se BDP može definirati i posljedično tome izračunati:

1. BDP je vrijednost finalnih proizvoda i usluga proizvedenih u gospodarstvu tijekom danog razdoblja;
2. BDP je zbroj dodane vrijednosti u gospodarstvu tijekom danog razdoblja;
3. BDP je zbroj dohodaka u gospodarstvu tijekom danog razdoblja (Blanchard, 2011).

BDP se može okarakterizirati kao pokazatelj aktivnosti nekog gospodarstva. Što je stanovništvo aktivnije to je i BDP viši. U tom slučaju, BDP se definira kao ukupan zbroj cjelokupne gospodarske aktivnosti u jednoj zemlji, neovisno o tome tko posjeduje proizvodna sredstva, ali definira se i kao tržišna vrijednost svih finalnih roba i usluga proizvedenih u nekoj zemlji tijekom danog razdoblja (Stutely, 2007). Iz ovog se može zaključiti da što je veći broj stanovnika u nekom gospodarstvu da je i BDP u konačnici viši. Zemlja s BDP-om koji je dvostruko veći od BDP-a druge zemlje gospodarski je dvostruko veća od te zemlje (Blanchard, 2011).

Međutim, ukoliko se analiziraju podaci ruskog i korejskog¹ gospodarstva dolazi se do zaključka da je ista veličina BDP-a u obje zemlje zapravo rezultat različite aktivnosti stanovništva. Korea je u 2018. imala 52 milijuna stanovnika i BDP u iznosu od 1.619 trilijuna američkih dolara (USD) dok je, istovremeno, 144 milijuna Rusa ostvarilo BDP u iznosu od 1.658 trilijuna USD (World Bank, 2019). Iz ovog se može zaključiti kako je Korea imala 3 puta aktivnije stanovništvo u odnosu na Rusiju.

Iz prethodnog se dolazi do toga da BDP nije najbolje mjerilo aktivnosti određenog gospodarstva jer veću značajku pridonosi gospodarstvima s većim brojem stanovnika. U slučaju kada ukupni BDP podijelimo sa stvarnim brojem osoba koje sudjeluju u njegovoj realizaciji dobije se BDP po stanovniku, odnosno instrument koji realnije opisuje aktivnost pojedinog gospodarstva. Usporedbom BDP-a po stanovniku između dva gospodarstva, dvije regije ili dva grada ne postavlja se pitanje veličine stanovništva koje je utjecalo na stvaranje BDP-a jer je ono već sadržano u konačnom izračunu.

Također, u situacijama kada se promatra kretanje BDP-a kroz nekoliko vremenskih razdoblja dolazi se do potrebe definiranja novih varijabli koje utječu na konačan BDP, a to su proizvodnja i cijena te posljedično razlikovanje nominalnog i realnog BDP-a. I dok nominalni BDP predstavlja zbroj količina proizvedenih finalnih dobara pomnoženih njihovom tekućom cijenom, realni BDP predstavlja isti zbroj pomnožen stalnom cijenom (Blanchard, 2011). Uspoređujući nominalni BDP može se vidjeti koliko promjena cijene utječe na veličinu BDP-a i dok je zbog manjih fluktuacija u stabilnijim razdobljima koja se nadovezuju manje očita, u razdobljima koja su nestabilnija i vremenski udaljenija ovakve promjene su poprilično izraženije. Zbog stalnosti cijena i potrebe za usporedbom BDP-a različitih razdoblja poželjnije je usredotočiti se na BDP korigiran za promjene u cijenama, tj. realni BDP.

BNP ili bruto nacionalni prihod (BNPR) jest ukupan zbroj prihoda koji su zaradili stanovnici neke zemlje, bez obzira gdje se nalazi imovina (Stutely, 2007). BNP odnosno BNPR u obzir uzima prihode, odnosno zarade, jedne nacije, uključujući društva koja se nalaze izvan nacionalnog teritorija. BNPR se kao makroekonomski pokazatelj aktivnosti gospodarstva koristio do početka 1990. nakon čega je zamijenjen BDP-om. I dok BDP i BNP(R) u obzir

¹Republika Korea

uzimaju investicijsku potrošnju, NNP predstavlja BNPR umanjen za amortizaciju i izračunava se prema formuli:

$$NNP = BDP + \textit{neto prihod na imovinu u inozemstvu (najam, kamate, dobiti, dividende)} \quad (2)$$

ili

$$NNP = BNPR - \textit{investicijska potrošnja (amortizacija)} \quad (3)$$

Iz prethodnog je vidljivo kako ovi pokazatelji obuhvaćaju određene aktivnosti; proizvodnju, potrošnju, investicije, uvoz i izvoz te se zbog toga može zaključiti kako su BDP, posljedično i njegove izvedenice, realni i nominalni BDP te BDP po stanovniku mjere gospodarske aktivnosti. Uz to, zbog svoje prepoznatljivosti i opće prihvaćenosti kao jednog od značajnijih makroekonomskih pokazatelja, koji pri svom izračunu obuhvaća veći broj varijabli, može se konstatirati kako je BDP realna mjera aktivnosti gospodarstva.

U 2018. svjetski je BDP iznosio 85,79 trilijuna USD što je ujedno i maksimum BDP-a pri čemu je BDP po stanovniku iznosio 11.297 USD (World Bank, 2019).

2.2. Definiranje i mjerenje ostalih makroekonomskih pokazatelja

Makroekonomski pristup treba biti kontinuitet ekonomskog razmišljanja i ekonomskih načela koja se rabe u objašnjavanju ponašanja pojedinih kućanstava i poduzeća (Benić, 2016). Makroekonomski pokazatelji trebaju pokazati smjer kretanja gospodarstva te olakšati prilikom donošenja odluka vezanih za smjer kretanja gospodarstva. Oni mjere jednu od tri stvari: (1) količinu, (2) vrijednost i (3) cijenu (Stutely, 2007). Kombinacijom navedenih dolazi se do vrijednosti koja je važna prilikom interpretacije pojedinog pokazatelja.

Spomenuto je kako je BDP jedan od značajnijih makroekonomskih pokazatelja, ali on nije dovoljan za potpunu interpretaciju stanja gospodarstva. U slučajevima kada su cijene promjenjive BDP je potrebno korigirati za promjenu cijena, a pokazatelj koji mjeri kretanje razine cijena jest inflacija. U ovom radu će, uz prethodno navedene pokazatelje, biti obrađeni i drugi kao što su: nezaposlenost (zaposlenost), javni dug te kamatne stope, glavni pokazatelji koji omogućavaju stvaranje slike o nekom gospodarstvu.

Opće povećanje cijena u gospodarstvu

O inflaciji se govori kada dođe do općeg povećanja cijena roba i usluga, a ne povećanja cijena pojedinih artikala (Proleksis enciklopedija, 2012) Osnovno joj je obilježje rast opće razine cijena, odnosno pad vrijednosti novca (Benić, 2016). Stopa inflacije predstavlja postotnu promjenu kretanja razina cijena između dva razdoblja i računa se prema formuli:

$$\text{stopa inflacije } i = ((\text{razina cijene } t - \text{razina cijene } t-1) / \text{razina cijene } t-1) * 100 \quad (4)$$

S obzirom da se prilikom izračuna nominalnog i realnog BDP-a koriste različiti cjenovni pristupi, tj. tekuće cijene prilikom izračuna nominalnog BDP-a i stalne cijene kod izračuna realnog BDP-a, zaključuje se da se inflacija može izračunati iz omjera ova dva BDP-a.

Visina inflacije govori o potencijalnoj krizi koja se odvija u gospodarstvu. U slučajevima visokih stopa inflacije veći su gubici vrijednosti novca. Velike stope inflacije su najčešće zabilježene u ratnim i drugim kriznim trenucima, kao što su financijska kriza, politički nemiri i slično. Također, visoke stope inflacije su zabilježene u tranzicijskim zemljama koje su započele put iz upravljanog gospodarstva u tržišno. Pojedini se događaji mogu objasniti i njihov je utjecaj na cijene moguće predvidjeti, međutim, u pojedinim se situacijama stope inflacije ne mogu objasniti. U tranzicijskim gospodarstvima postoje mnoge strukturalne i institucionalne promjene koje, također, utječu na inflaciju. Nadalje, zbog dubokih promjena koje se istovremeno događaju u relativno kratkom periodu teško je empirijski razlikovati učinke različitih segmenata gospodarstva na specifičnu makroekonomsku varijablu (Botrić & Cota, 2006).

Stopa inflacije prilikom izračuna u obzir uzima sve cijene koje su ostvarene u gospodarstvu tijekom nekog razdoblja. S obzirom da sve cijene u gospodarstvu nemaju jednaku važnost potrebno ih je ponderirati sukladno njihovoj zastupljenosti. U konačnici, cijena prehrambenih namirnica ponderirana je s višim udjelom od cijene glazbenih instrumenata, odnosno, stopa inflacije ovisi o udjelu svakog proizvoda u prosječnim izdacima kućanstava za potrošnju, drugim riječima njegovom ponderu (Europska centralna banka, 2019).

Prema intenzitetu, inflaciju se može podijeliti na blagu ili puzeću, kada je stopa inflacije na godišnjoj razini manja od 5%, umjerenu inflaciju (između 5% i 10%), galopirajuću inflaciju (veća od 10%), te hiperinflaciju, ako je mjesečna stopa inflacije veća od 50% (Proleksis enciklopedija, 2012). Dok hiperinflacija može trajati svega određen broj mjeseci, kronična inflacija može trajati godinama i desetljećima, jer se privreda na nju navikne, pa je različitim mehanizmima indeksiranja stalno održava (Babić M. , 2007). Do hiperinflacije dolazi kada je nominalna stopa rasta novca visoka uslijed visokog proračunskog deficita. Proračunski deficit je visok jer je gospodarstvo pogođeno snažnim šokovima koji državi otežavaju ili je pak onemogućuju da financira svoje troškove na bilo koji drugi način osim kreiranjem novca (Blanchard, 2011).

Prema najnovijim podacima koje posjeduje World Bank (2019.) najviše stope inflacije zabilježene su u Venezueli 254,9% (2016.) i Južnom Sudanu 187,9% (2017.), zemljama koje potresaju politički i ratni nemiri. Prosječna stopa inflacije u 2018. za svijet kao jedno gospodarstvo iznosila je 2,5%. Najniža stopa inflacije zabilježena je 2014. i iznosila je 1,4%.

Povijesno gledajući, najviše stope inflacije zabilježene su u Mađarskoj 1945., kada je mjesečna stopa inflacije iznosila 19.800%, Grčkoj 1943., kada je mjesečna stopa inflacije iznosila 365% i Njemačkoj 1922., kada je mjesečna stopa inflacije iznosila 322% (Cagan, 1956)².

Nezaposlenost kao makroekonomski pokazatelj

Pri definiranju makroekonomskog pokazatelja zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti, potrebno je definirati nekoliko drugih pokazatelja, a kojima se interpretira stanje gospodarstva. To su aktivno stanovništvo, radna snaga te zaposlenost i nezaposlenost.

Ako se od ukupnog stanovništva odbije ono ispod 15 i iznad 65 godina, dobit će se aktivno stanovništvo (Babić M. , 2007). Aktivno stanovništvo predstavlja zbroj svih osoba u nekom gospodarstvu, a koji bi sukladno zakonu, mogli raditi ili rade. Iz ovog proizlazi da se aktivno stanovništvo može podijeliti na ono koje čini radnu snagu i stanovništvo izvan radne snage.

²Prema Blanchard (2011.)

Prema Samuelsonu i Nordhausu (2011.) kategorija radne snage uključuje sve one koji su ili zaposleni ili nezaposleni dok stanovništvo izvan radne snage uključuje 34% odraslog stanovništva koje radi u domaćinstvu, umirovljeno je, nesposobno za rad zbog bolesti ili jednostavno ne traži posao. Radna snaga je različito definirana i uključuje, primjerice, ljude koji su stariji od 15 (Italija, Kanada), 16 godina (Amerika) ili između 16 i 64 (Švedska) ili 15 i 74 (Norveška) godine (Stutely, 2007).

Nakon što se stanovništvo strukturira na kategorije aktivnog i radne snage može se definirati zaposlenost, odnosno nezaposlenost u nekom gospodarstvu. Zaposlenost predstavlja ukupan broj svih onih koji rade, plaćeni su za svoj rad i u trenutku promatranja se vode kao zaposlene osobe, tj. u trenutku promatranja su obavljali svoj posao, ili ako nisu, bili su opravdano odsutni. Nasuprot toga, nezaposlenost objedinjuje ljude koji ne rade, ali imaju tendenciju traženja posla. Odnosno, ljudi koji imaju posao zaposleni su; ljudi bez posla, ali koji traže posao nezaposleni su; ljudi bez posla koji ne traže posao jesu izvan radne snage (Samuelson & Nordhaus, 2011).

U Hrvatskoj su pojedini autori detaljnije definirali pojam nezaposlenosti, odnosno nezaposlene osobe. Prema definiciji, osoba se smatra nezaposlenom ako (Puljiz, Bežovan, Matković, Šućur, & Zrinščak, 2008):

- ne ostvari mjesečni primitak, odnosno dohodak od samostalne djelatnosti koja se pravovremeno obavlja prema propisima o porezu na dohodak, a koji je veći od najvišeg iznosa novčane naknade;
- nema registrirano trgovačko društvo ili drugu pravnu osobu, odnosno nema većinski udio u trgovačkom društvu ili drugoj pravnoj osobi;
- nema registrirani obrt, slobodno zanimanje ili djelatnost poljoprivrede i šumarstva;
- nije osigurana kao poljoprivrednik po propisima o mirovinskom osiguranju;
- nije korisnik mirovine, osim korisnika mirovine koji ostvari pravo na invalidsku mirovinu na temelju profesionalne nesposobnosti za rad;
- nije redovni učenik ili student;
- aktivno traži posao i raspoloživa je za rad.

Stopa nezaposlenosti se računa prema sljedećoj formuli:

$$\text{stopa nezaposlenosti} = \text{broj nezaposlenih} / \text{ukupna radna snaga} \quad (5)$$

Iz formule (5) mogu se dobiti različite stope nezaposlenosti. Stopa nezaposlenosti na razini svijeta kao jednog gospodarstva u 2012. iznosila je 5,35%. Pojedine zemlje imaju izraženiju stopu nezaposlenosti koja varira do 30,8% u Palestini (2018.) i 27,5% na Kosovu (2016.) (World Bank, 2019).

Iz navedenog se dolazi do zaključka kako stopa nezaposlenosti može ukazati na trendove u pojedinom gospodarstvu, ali, sukladno Blanchardu (2011.), stopa nezaposlenosti nije najbolja procjena broja ljudi raspoloživih za rad jer dio osoba u kategoriji izvan radne snage zapravo je sličan nezaposlenima. Trenutno su obeshrabreni i ne žele aktivno tražiti posao, ali u slučaju da pronađu posao prihvatili bi ga. Ovaj broj je neznatan u odnosu na ukupnu zaposlenost i nezaposlenost i u konačnici ne rezultira velikim odstupanjima u konačnom broju pa se može zaključiti kako je stopa nezaposlenosti jedan od značajnijih makroekonomskih pokazatelja.

Kao i BDP i stopu nezaposlenosti ne treba promatrati kao zaseban pokazatelj. U kombinaciji s drugim pokazateljima može dati jasniju sliku. U slučaju aktivnosti gospodarstva BDP po stanovniku daje realniju sliku o aktivnosti dok je kod analize zaposlenosti nekog gospodarstva u obzir potrebno uzeti omjere nezaposlenosti i zaposlenosti te kretanje navedenog kroz neko vremensko razdoblje. Također, u kombinaciji s drugim pokazateljima mogu se definirati smjerovi kretanja pojedinih pokazatelja kroz razdoblje kriza i slično.

Na primjeru kretanja BDP-a može se prognozirati i kretanje nezaposlenosti. U tu svrhu je definiran i Okunov zakon koji kaže da se na svakih 2% pada BDP-a u odnosu na potencijalni BDP stopa nezaposlenosti poveća za oko 1 postotni bod. Stvarni BDP mora rasti jednako brzo kao i potencijalni kako bi se održala stopa nezaposlenosti, a u slučaju kada se stopa nezaposlenosti želi smanjiti stvarni BDP mora rasti brže od potencijalnog (Samuelson & Nordhaus, 2011). Stvarni BDP mora rasti barem isto toliko brzo koliko i broj stanovnika, ako ne želimo da dođe do pada životnog standarda (Stutely, 2007).

Kada se govori o vrstama nezaposlenosti ukupna se nezaposlenost dijeli na: (1) frikcijsku nezaposlenost, (2) strukturnu nezaposlenost i (3) cikličku nezaposlenost. Frikcijska

nezaposlenost jest ona koja je nastala zbog kontinuiranog kretanja zaposlenih unutar sustava (zapošljavanje, otpuštanje, čekanje na novo zaposlenje). Strukturna nezaposlenost nastaje uslijed promjena na tržištu rada koje zahtijevaju drugi profil zaposlenih. Ciklička nezaposlenost nastaje u situacijama odstupanja stvarne od potencijalne proizvodnje zbog cikličkih gibanja cjelokupne privrede (Babić M. , 2007).

Definiranje pojma javnog duga

Zakon o državnom proračunu državni dug definira kao dug središnjeg proračuna, a javni dug kao dug općeg proračuna (Ministarstvo financija, n.d.). Javni dug čine novčani iznosi koje pozajmljuje država kako bi financirala prošle proračunske deficite (Kolačević & Hreljac, 2011). Deficit je višak proračunskih rashoda nad prihodima tijekom određenog vremenskog razdoblja. Javni dug se može definirati kao akumulirana pozajmljena novčana sredstva države, odnosno suma svih potraživanja koju prema javnom sektoru imaju njegovi vjerovnici u određenom trenutku (Babić, Bajo, Bubaš, & Švaljek, 2001).

Temeljni razlog zbog čega dolazi do zaduživanja institucionalnih sektora gospodarstva (monetarne vlasti, države, banaka i ostalih sektora) je neravnoteža između domaće štednje i investicija u gospodarstvu (Jošić, 2008).

Može se govoriti o dvije komponente javnog duga: unutrašnjoj i vanjskoj, s time da se vanjski dug smatra nepovoljnijim zbog mogućih pritisaka međunarodnih financijskih krugova u slučaju neredovitog izvršavanja obveza (Glibo, 2017). Konkretni primjer pritisaka od strane vanjskih struktura u slučaju gomilanja javnog duga zabilježen je tijekom krize i servisiranja Grčkih obveza tijekom zadnjih nekoliko godina.

Kroz analizu makroekonomskih pokazatelja postavlja se pitanje povezanosti javnog duga sa stanjem gospodarstva i njegovom analizom. Spomenuto je kako je iz kretanja BDP-a moguće predvidjeti i kretanje nezaposlenosti. Na isti se način može primijeniti i analiza javnog duga. S povećanjem BDP-a povećavaju se porezni prihodi, a smanjuju se transferni izdaci, što izravno vodi smanjenju deficita (Kolačević & Hreljac, 2011). Kako je rečeno da je javni dug zapravo način financiranja deficita, u slučaju kada je on nizak ili ga nema i javni dug se smanjuje. Visina javnog duga u odnosu na BDP jedan je od važnih pokazatelja likvidnosti u

gospodarstvu i predstavlja odgovor na pitanje koliko jedno gospodarstvo mora proizvesti da bi vratilo svoje dugove. Nije presudno važno koliki je apsolutni iznos duga, već kako tekući deficiti utječu na fiskalnu i monetarnu politiku, a potom na stopu štednje i rast BDP-a (Glibo, 2017).

Javni se dug može financirati fiskalnom politikom, tj. oporezivanjem ili pozajmljivanjem na domaćem financijskom tržištu (bilo zaduživanjem kod banaka ili izdavanjem vrijednosnica javnoga duga-trezorskih zapisa i obveznica na domaćem tržištu kapitala), ili, pozajmljivanjem na vanjskom financijskom tržištu (pozajmljivanjem od međunarodnih financijskih institucija ili izdavanjem vrijednosnica javnoga duga na inozemnim tržištima kapitala denominiranim u raznim valutama) i prodajom imovine (npr. prihodima od privatizacije) (Kolačević & Hreljac, 2011).

Financiranje javnim dugom predstavlja bitan oslonac u poticanju gospodarske aktivnosti, ako se radi o realnim i profitabilnim ciljevima. U suprotnom, efekti javnog duga mogu biti pogubni za ukupno gospodarstvo i težak teret za naraštaje koji dolaze. Za zemlje u tranziciji inozemni kapital, odnosno zaduživanje, jedna je od nezaobilaznih stavki u projiciranju budućeg razvitka. (Glibo, 2017). U gospodarstvu čija proizvodnja raste u vremenu više smisla ima usredotočiti se na omjer duga i BDP-a (Blanchard, 2011).

Javni se dug može klasificirati na nekoliko načina (Glibo, 2017):

1. prema kriteriju institucionalnog obuhvata (državni i javni dug);
2. prema podrijetlu (vanjski i unutarnji dug);
3. prema ročnosti (kratkoročni – do godine dana, srednjoročni i dugoročni – duži od 10 godina);
4. prema valutnoj strukturi (denominiran u domaćoj ili stranoj valuti);
5. prema strukturi kamatne stope (dug s varijabilnom ili fiksnom kamatnom stopom) i
6. prema utrživosti instrumenata (utrživ – obuhvaća instrumente s kojima se može trgovati na financijskom tržištu i neutrživ – obuhvaća instrumente koji se drže do dospijeca).

Za razliku od vanjskog duga koji mora biti financiran putem zarade od izvoza, javni dug financiraju građani (Stutely, 2007).

Kada se promatraju zemlje članice EU-a i njihov pristup Europskoj monetarnoj uniji (EMU), Vlade Europske zajednice (EZ) složile su se godine 1992. da je pristup EMU-u vezan uz zadovoljenje četiriju kriterija konvergencije: nisku inflaciju, stabilan tečaj, niske kamatne stope i fiskalni kriterij prema kojemu bi deficit opće države morao biti manji od 3% godišnjeg BDP-a, a javni dug cjelokupnoga javnoga sektora manji od 60% BDP-a na kraju prethodne godine. Ako to nije slučaj, deficit mora neprekidno značajno opadati prema referentnoj vrijednosti ili mora biti blizu utvrđene vrijednosti, s time da su odstupanja prema izvornoj vrijednosti privremena, a javni dug mora značajnije opadati i približavati se utvrđenoj vrijednosti (Kolačević & Hreljac, 2011).

Kamatna stopa kao makroekonomski pokazatelj

Kamata je naknada za pozajmljena novčana sredstva ili za kreditirane ili posuđene upotrebne vrijednosti. Kamata se ispoljava kao cijena pozajmljenih sredstava, i to cijena koja ne izražava njihovu vrijednost, već njihovu upotrebnu vrijednost (Dragičević, 1991). Kamatna stopa predstavlja postotni dio glavnice koji se plaća na pozajmljena novčana sredstva.

Razlikuju se nominalna i realna kamatna stopa. Nominalna kamatna stopa pokazuje koliko se nominalna vrijednost glavnice povećava u vremenu dok je realna kamatna stopa ona po kojoj se realna vrijednost glavnice povećala u vremenu (Benić, 2016). Kao i u slučaju BDP-a i prilikom utvrđivanja stvarne kamatne stope u obzir je potrebno uzeti inflaciju.

Kamatne stope još su jedan od makroekonomskih pokazatelja čija je interpretacija važna prilikom analize gospodarstva. One su nedvojbeno povezane s drugim pokazateljima. Stopa rasta proizvodnje mora biti veća od kamatne stope po kojoj se država zadužuje, u suprotnom, investicije koje se poduzimaju financiranjem dugom su neisplative. Na temelju kretanja kamatnih stopa po kojima se gospodarstvo zadužuje procjenjuje se financijska slika gospodarstva, može li gospodarstvo otplaćivati svoje obveze ili ne.

Kamatne stope su direktno povezane s rizikom. U slučajevima niskih kamatnih stopa riječ je o gospodarstvu koje redovito otplaćuje svoje dugove i čije investicije prati nizak rizik. Kada su kamatne stope više riječ je o gospodarstvima s višom razinom rizika. Bilo zbog vladine akcije

ili zbog ponude i potražnje, kamatne stope obično rastu kad cvjeta gospodarska aktivnost i padaju kada ona opada. Niže kamatne stope potiču zaduženost, koja vodi do veće potrošnje i ulaganja, povećanog uvoza, višeg stupnja gospodarske aktivnosti i vjerojatno brže inflacije (Stutely, 2007).

Porast stope zaduženosti će biti veći (Blanchard, 2011):

1. što je kamatna stopa viša;
2. što je stopa rasta BDP-a niža;
3. što je početna stopa zaduženosti viša;
4. što je omjer primarnog deficita i BDP-a viši.

Sastavnice domaćeg proizvoda, štednja i investicije

Štednja (S) i investicije (I) dva su načina na koji se BDP može raspodijeliti stoga se može zaključiti da je BDP moguće izračunati putem formule:

$$BDP = S + I \quad (6)$$

Jednakost štednje i investicija proizlazi iz definiranja BDP-a, u čemu je potrošnja na BDP jednaka dohotku zarađenom u proizvodnji BDP-a pa bez obzira na to kako se investitori i potrošači ponašali, štednja i investicije bit će jednake (Benić, 2016). Za gospodarstvo u cjelini bitna je stopa nacionalne štednje: iznos štednje privatnog sektora i proračuna (Stutely, 2007).

U slučajevima kada se gospodarstvo zadužuje kako bi realiziralo projekte, investiranje je profitabilno sve dok su prinosi na investiciju viši od realnih kamatnih stopa, tj. gospodarstvu je isplativo ulagati u projekte bez obzira na visinu kamatne stope i inflaciju sve dok je stopa povrata na investiciju u konačnici veća od navedenih. Tada se govori o višku investicija nad štednjom jer u slučaju kada je štednja jednaka investicijama gospodarstvo nema potrebu za vanjskim zaduživanjem,

Razlikuju se tri vrste štednje: (1) štednja kućanstava i poduzeća (privatna štednja), (2) štednja države (proračunska štednja) i (3) svjetska štednja. Prema Beniću (2016.) privatna je štednja jednaka raspoloživom dohotku umanjenom za potrošnju na tekuće potrebe, proračunska je

štednja jednaka razlici proračunskih primitaka i izdataka pri čemu se javlja proračunski suficit ili deficit dok je svjetska štednja dohodak svijeta nastao uslijed uvoza umanjen za potrošnju na dobra.

Dok je štednja povezana s javnim dugom kroz deficite, tj. manjak proračunskih prihoda u odnosu na proračunske rashode, investicije su s istim povezane preko suficita. Uz to, svako zaduživanje zahtijeva plaćanje za korištenje tuđih sredstava pa se zaključuje da su štednja i investicije povezane s kamatnim stopama. Uzme li se u obzir formula 6 dolazi se do toga kako su štednja i investicije, BDP te posljedično javni dug i kamatne stope makroekonomski pokazatelji koji se trebaju promatrati usporedno.

U 2017. bruto štednja je iznosila 25,23% svjetskog BDP-a dok je u 2006. iznosila 26,70%. Istovremeno je u 2017. Brunej imao najviši udio štednje u BDP-u u iznosu od 56% dok je npr. Njemački udio u 2018. iznosio 29% BDP-a (World Bank, 2019).

3. ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA U ODABRANIM TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA

Analiza makroekonomskih pokazatelja u odabranim tranzicijskim zemljama obuhvaća podatke odabranih tranzicijskih zemalja EU-a. Za potrebe analize korišteni su podaci estonskog, slovačkog i slovenskog gospodarstva kao tranzicijskih zemalja koje su pristupile EU-u u velikom valu proširenja, 2004., te podaci bugarskog, hrvatskog i rumunjskog gospodarstva kao novijih, tranzicijskih članica EU-a.

Tranzicija predstavlja prijelaz iz plansko orijentiranog, socijalističkog gospodarstva u tržišno koji se razvija pod utjecajem demokratskih promjena u društvu. Analizom tranzicijskih gospodarstava vidi se kako su i koliko pojedine države iskoristile proces tranzicije i na koji su se način asimilirale novim, tržišnim utjecajima. Ovo je zanimljivo jer sve države nisu imale isti pristup prilikom prijelaznog razdoblja. Pojedine su startale s razvijenijim demokratskim strukturama, kao npr. Slovenija, druge su ostale zarobljene između socijalističkog i demokratskog načina razmišljanja, pri čemu se misli na zemlje Srednje Azije, dok su treće iskoristile prednosti oba sustava balansirajući između socijalističkog i demokratskog pristupa u djelovanju gospodarstva kao što je slučaj Rusije.

Proces tranzicije započeo je 90-ih godina prošlog stoljeća. Početak tranzicije se može okarakterizirati kao krizno razdoblje jer je većina zemalja prešla, mirnim ili ratnim putem, s jednog tržišnog ustroja na drugi. Ta se kriza manifestirala padom proizvodnje, potrošnje, zaposlenosti, proizvodnosti i standarda življenja u cjelini. U nekim se zemljama kriza manifestirala i snažnim porastom cijena i troškova života, odnosno jačanjem inflacijskih trendova (Veselica & Vojnić, 2000)

Kandžija i Lovrić (2006.) tvrde da tranzicijske zemlje mogu imati velike koristi od nove ekonomije koju karakterizira inovativnost i investiranje u IT pri čemu u kombinaciji s deregulacijama i globalizacijom proizlaze efekti visoke produktivnosti, niske nezaposlenosti i niske inflacije. Pojedine zemlje su iskoristile prednosti tranzicije. Među europskim zemljama u tranziciji posebno se ističe Poljska koja je prva dostigla i premašila predtranzicijsku razinu BDP-a. Osim Poljske, najbolja tranzicijska ostvarenja se zapažaju u Sloveniji, Mađarskoj,

Slovačkoj i Češkoj. Bugarska, Rumunjska i Hrvatska zamjetno zaostaju za spomenutim zemljama (Veselica & Vojnić, 2000).

3.1.Pregled makroekonomskih pokazatelja odabranih tranzicijskih zemalja EU25: Estonija, Slovačka i Slovenija

Estonija, Slovačka i Slovenija tranzicijske su zemlje koje su svoju samostalnost doživjele raspadom komunističkih zemalja početkom 1990-ih. Karakteristično za ove tri države je da su istovremeno pristupile EU-u 1. svibnja 2004. te su sve tri države članice ekonomske i monetarne unije (EMU).

Estonija

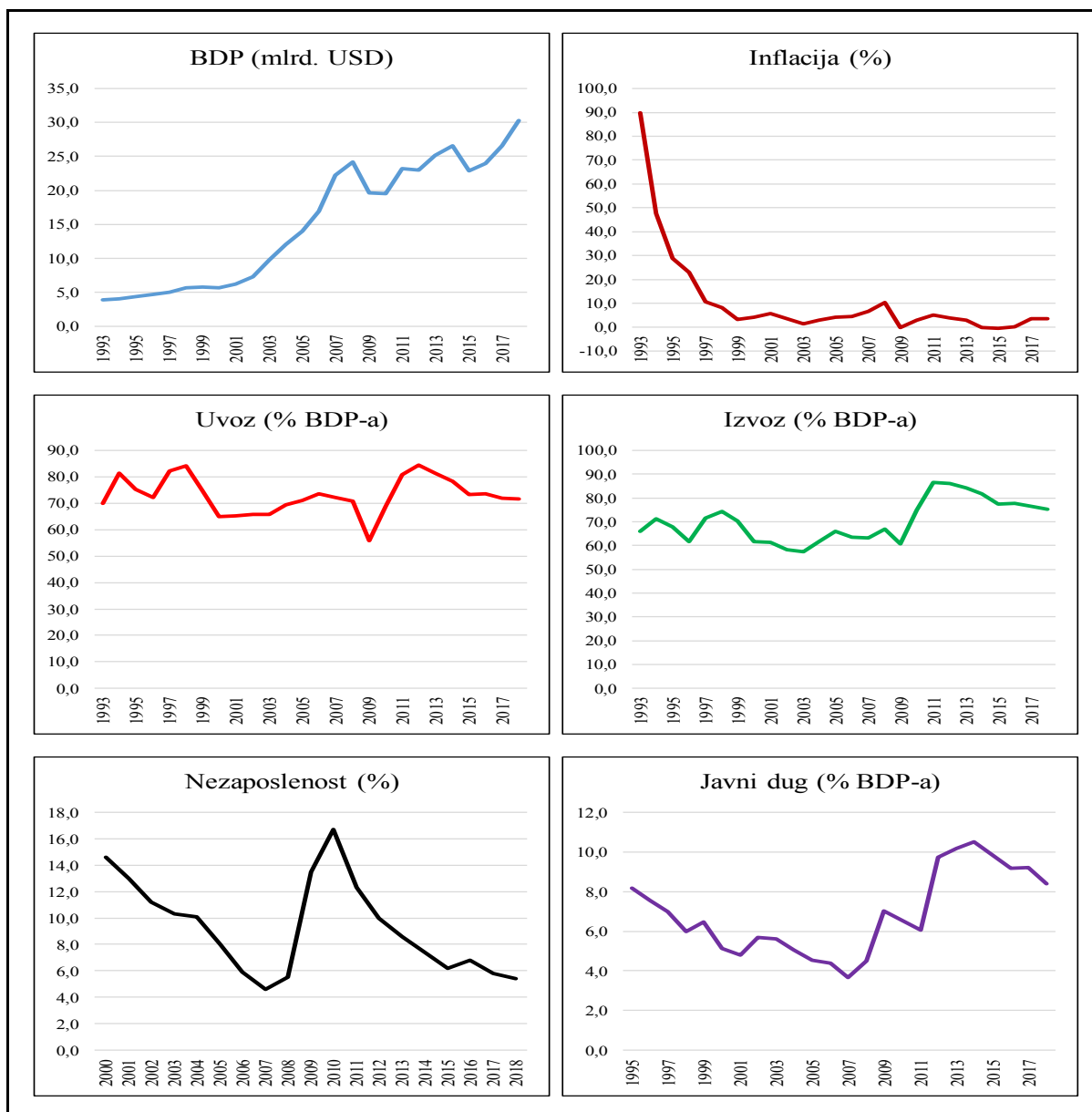
Estonija je najmanja pribaltička država s većinskim stanovništvom koje čine Estonci i podijeljena je u okruge. Za monetarnu politiku i financijsku stabilnost gospodarstva zadužena je centralna banka, Eesti Pank, koja je 1. siječnja 2011. prihvatila euro kao nacionalnu valutu.

Kada se promatra struktura BDP-a može se zaključiti kako je riječ o razvijenijoj tranzicijskoj zemlji s obzirom da je udio uslužnog sektora u ukupnom BDP-u u 2017. iznosio 68,8%, industrija 27,8% dok je poljoprivreda činila udio od 3,4% (Index Mundi, 2018).

Broj nezaposlenih u Estoniji u lipnju 2019. iznosio je 30.340 osoba, 4,5% ukupne radne snage, što predstavlja porast od 2,9% u odnosu na isti mjesec prethodne godinu. U istom je mjesecu zabilježena prosječna plaća od 1.396 eura (EUR) (Eesti Pank, 2019). Omjer vanjskog duga i BDP-a je pokazatelj koji se najčešće koristi prilikom procjene inozemne zaduženosti. Kao takav nije dobar indikator za predviđanje budućih financijskih kriza (Jošić, 2008). Estonsko gospodarstvo ima najnižu stopu zaduženosti kada se promatraju odabrane zemlje. Međutim, tijekom financijske krize koja je počela 2008. Estonija je jedna od najjače pogođenih država EU-a jer je njeno gospodarstvo u 2009. palo za 14,72% u odnosu na godinu prije (World Bank, 2019).

Najznačajniji pokazatelji kretanja estonskog gospodarstva za razdoblje od 1993. do 2018. prikazani su na Grafikonu 1. iz kojih je vidljivo kako je u navedenom razdoblju estonski BDP rastao za 677% s 3,9 na 30,3 milijardi USD-a uz najvišu godišnju stopu rasta od 11,80% 1997. U istom je razdoblju BDP po stanovniku rastao za 779% te je u 2018. iznosio 22.927 USD-a.

Grafikon 1. Pokazatelji kretanja estonskog gospodarstva u razdoblju od 1993. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Estonsko se gospodarstvo tijekom tranzicije može okarakterizirati sljedećim; više stope rasta sredinom 1990-ih i po ulasku u EU kao odraz pojačanog izvoza uslijed otvaranja novih tržišta. U 2017. najznačajniji uvoznici su bili: Finska, Švedska i Rusija dok su najznačajniji izvoznici u istom razdoblju: Njemačka, Finska i Rusija pri čemu se najviše trgovalo opremom za emitiranje, rafiniranom naftom i autima (The Observatory of Economic Complexity, 2018). Iz navedenog se zaključuje kako estonsko gospodarstvo karakterizira visokotehnološka proizvodnja i pružanje usluga koje je vezano za visokorazvijenije ekonomije EU-a, što je i bio jedan od glavnih razloga u padu BDP-a u recesijskim godinama.

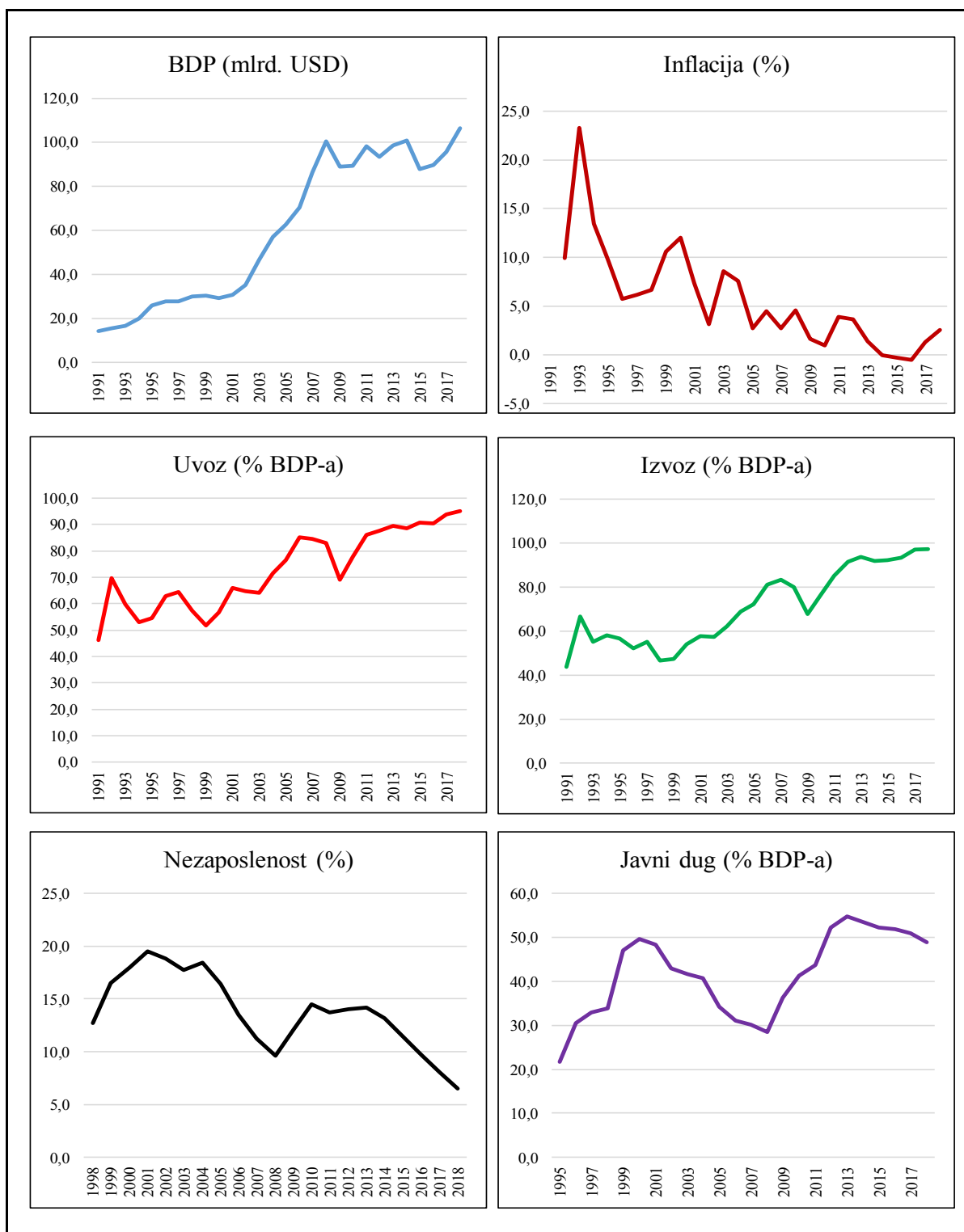
Estonsko gospodarstvo tijekom tranzicije karakteriziraju više stope inflacije vezane uz rast BDP-a i nemogućnost prilagodbe novim, dinamičnim tržišnim uvjetima. U periodu nakon pristupanja u EMU stope inflacije su korigirane uslijed monetarne stabilizacije i primjene pravila EMU-a. Estonsko je gospodarstvo zabilježilo i pad nezaposlenosti kao rezultat dobrog iskorištavanja EU fondova, otvorenosti i liberalizacije tržišta, digitalizacije i razvoja visoke tehnologije te najvećeg broja pokrenutih projekata (*start-up*).

Iz Gafikona 1. je vidljivo kako je nezaposlenost u 2017. iznosila 5,76% dok je nezaposlenost među mladima (do 24 godine) bila 12,10%. U odnosu na 1990-e nezaposlenost je prepolovljena. Također je vidljivo kako Estonija ima izrazito mali javni dug koji čini manje od 10% ukupnog BDP-a i njegovo se kretanje može opisati kao uravnoteženo s kretanjem BDP-a. Iz visine javnog duga se može zaključiti kako je Estonija većinu svojih investicija financirala iz vlastitih izvora i nepovratnim sredstvima, a ne kao većina tranzicijskih zemalja. Kao što je rečeno, financiranje tuđim sredstvima je prihvatljivo sve dok donose veće prinose i rast od troška financiranja.

Slovačka

Slovačka je zemlja iz Srednje Europe, članica Višegradske skupine, podijeljena na 8 pokrajina. Kao i Estonija i Slovenija, članica je EU-a od 2004. te EMU-a od 2009. Narodna banka Slovenska je centralna banka koja brine o monetarnoj politici, financijskoj stabilnosti, kooperaciji centralnih banaka EMU-a, sustavu plaćanja, izdavanju euro obveznica te operacijama razmjene i rezervama (Narodna banka Slovenska, n.d.).

Grafikon 2. Pokazatelji kretanja slovačkog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Slovački je BDP u razdoblju od 1991. do 2018. narastao 649% što je na tragu estonskog rasta. BDP po stanovniku je rastao po nižoj stopi uslijed bržeg porasta stanovništva (629%). Međutim, za razliku od estonskog BDP-a koji je u nekoliko godina bilježio dvoznamenkastu stopu rasta, slovačko gospodarstvo karakteriziraju ujednačenije stope rasta BDP-a koje su se u promatranom razdoblju kretale između 4 i 6% godišnje.

Stope inflacije kroz 1990-e su značajno niže u odnosu na estonske, uz relativno niže stope koje su zabilježene i u zadnjem stoljeću. Slovačka je, ukoliko se promatra kretanje udjela uvoza i izvoza u odnosu na BDP u zadnjih 7 godina ostvarila suficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni dobara i usluga. Udio slovačkog uvoza i izvoza se nalazi na razini većoj od 90% ukupnog BDP-a što je jedan od relativno najviših udjela među promatranim zemljama. Suficit koji je ostvaren u zadnjim godinama rezultirao je i smanjenjem javnog duga koji je u godinama nakon krize narastao s 28,5% iz 2008. na 54,7% BDP-a u 2013.

Nezaposlenost se u zadnjih nekoliko godina smanjuje, no vidljivo je kako se tijekom cijelog razdoblja kretala u granicama od 10 i 20% pri čemu se nezaposlenost među mladima kretala od 18,9% u 2017. do 37,7% u 2002.

I Slovačku karakterizira visokotehnološka industrija, pri čemu najveći udio čini automobilska industrija. Najznačajniji izvozni proizvodi u 2017. su automobili i dijelovi za automobile dok se najviše uvoze dijelovi za automobile i oprema za emitiranje. Najznačajniji uvozni i izvozni proizvodi su slični kao i kod Estonije, s tim da su udjeli drugačiji. Najveći vanjskotrgovinski partneri su: Njemačka i Češka (uvoz i izvoz) te Francuska (izvoz) i Kina (uvoz) (The Observatory of Economic Complexity, 2018).

Slovačku tranziciju obilježila su ulaganja u auto industriju, naftu, dobra prometna povezanost između velikih tranzicijskih tržišta Poljske i Rusije sa Zapadnom Europom, jeftina i kvalificirana radna snaga te niže porezne stope. Slovački je BDP po stanovniku u 2018. iznosio 19.547 USD-a što predstavlja porast od 629% u odnosu na ostvareni u 1991. (World Bank, 2019). Gospodarstvo je u 2017. bilo strukturirano na uslužne djelatnosti s udjelom od 61,2%, industriju 35% (od čega je najznačajnija auto industrija) te poljoprivredu 3,9% (Index Mundi, 2018).

Slovenija

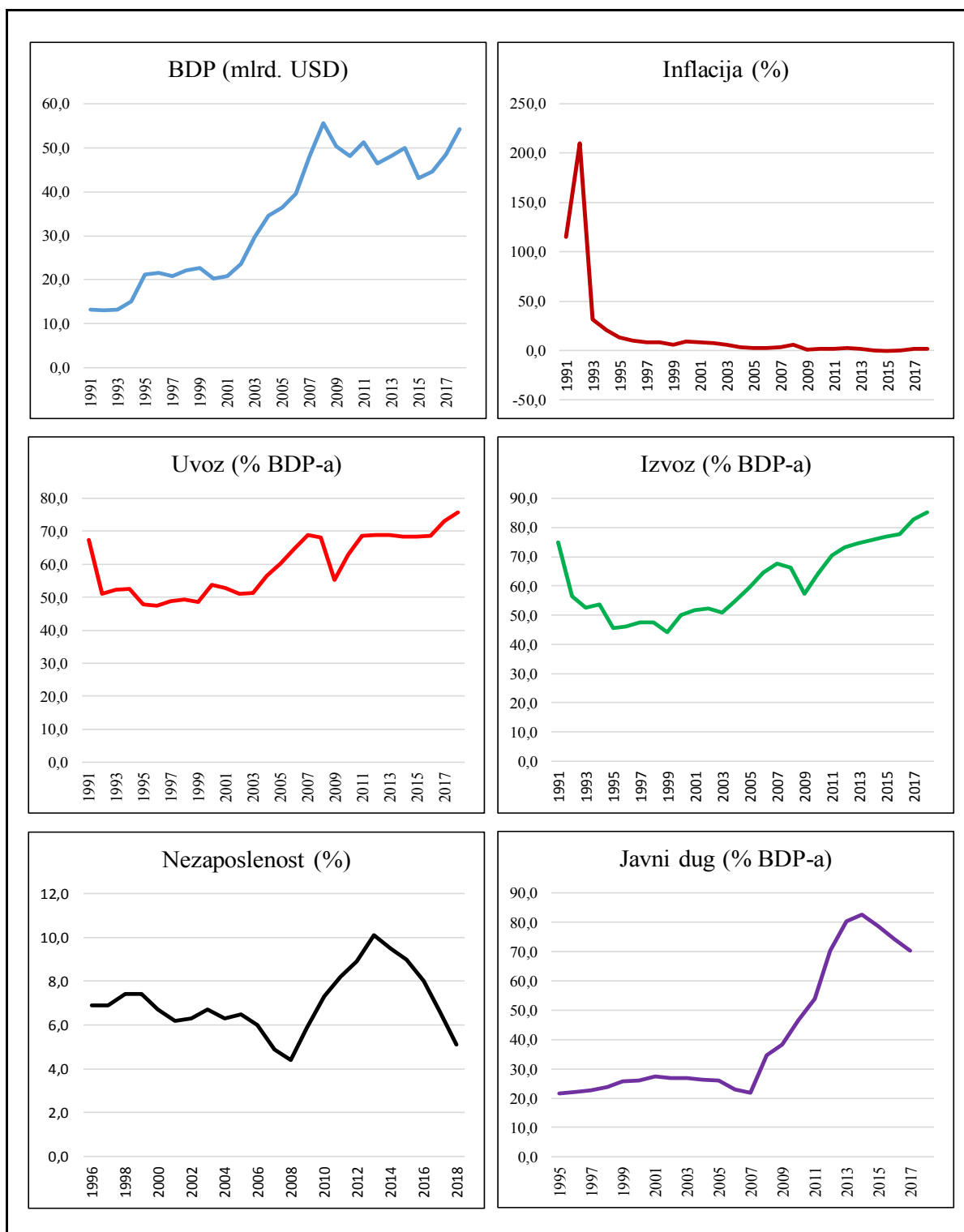
Slovenija je bivša jugoslavenska država koja je stekla neovisnost 1991. Od 2004. je članica EU-a, a od 2007. prva tranzicijska država članica EMU-a. Slovensko je gospodarstvo u 2017. uvezilo automobile i dijelova za vozila te rafiniranu naftu dok je izvezilo lijekove i vozila. Najznačajniji vanjskotrgovinski partner je Njemačka, a uz nju još su značajne Italija i Austrija te Kina (The Observatory of Economic Complexity, 2018). 2017. slovensko je gospodarstvo podijeljeno na uslužni sektor (65,8%), industriju (32%) i poljoprivredu (2,3%) (Index Mundi, 2018).

Ukratko, Slovenija ima velikih poveznica sa Slovačkom i Estonijom, suvremen pristup u radu, dobra geografska povezanost te angažman visoke tehnologije donijele su joj status jedne od najrazvijenijih tranzicijskih zemalja. Slovenski je BDP po stanovniku u 2018. iznosio 26.234 USD što je porast od 297% u odnosu na 1991 (World Bank, 2019). Iako je relativna stopa rasta niža nego u prethodno opisanim državama, treba imati na umu da je Slovenija i početkom 1990-ih bila jedna od razvijenijih država na putu tranzicije čiji je BDP po stanovniku bio dvostruko viši od estonskog i slovačkog.

Doprinos na slovenski rast dala je i vanjskotrgovinska razmjena koja je u razdoblju od 1991. u većini godina bila pozitivna što se može vidjeti na Grafikonu 3. Uz to, Slovenija se u zadnjih nekoliko godina pojačano zaduživala kako bi financirala investicije, pokušavajući rasteretiti bankarski sektor koji je pogođen financijskom krizom 2008. Time je javni dug dostigao udio od 80% BDP-a, međutim, kako su investicije bile opravdane, ojačavši izvoz i industriju te je u konačnici ostvaren suficit koji će kroz naredne godine smanjiti javni dug što je i vidljivo iz samog grafikona.

Priljev inozemnog kapitala može izravno potaknuti ekonomsku aktivnost nekog gospodarstva. Prvi kanal preko kojega inozemni kapital povećava gospodarsku aktivnost je povećanje razine domaćih investicija, a drugi je povećanje efikasnosti investicija (Lovrinčević, Marić, & Davor, 2005). Direktno investicije u Sloveniju su u 2018. iznosile 15.152 milijuna EUR dok su u 2017. iznosile 13.957 milijuna EUR. Istovremeno su investicije iz Slovenije iznosile 6.062 milijuna EUR u 2018., odnosno 5.969 milijuna EUR u 2017. (Banka Slovenije, 2019).

Grafikon 3. Pokazatelji kretanja slovenskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Početkom 1990-ih slovensko se gospodarstvo susrelo s najvećim promjenama u cijeni uslijed krize koja je pogađala raspadajuće zajedničko tržište Jugoslavije. Države su pokušale krizu riješiti tiskanjem novca što je smanjivalo vrijednost novca. Unatoč početnim šokovima slovenski je BDP do 2018. narastao za 310% na razinu od 54 milijarde USD-a.

Slovenija je od promatranih zemalja imala najnižu stopu nezaposlenosti koja je rijetko prelazila 10%. Nezaposlenost mladih je, kao i u prethodnim zemljama, značajnije oscilirala. Najniža stopa nezaposlenosti među mladima zabilježena je 2007. kada je iznosila 10,1% što je značajnije od najniže stope u Slovačkoj iz 2017. (18,9%), a što je na tragu stope nezaposlenosti iz Estonije iz iste godine od 10,1% (World Bank, 2019).

Zaključuje se da su sve tri promatrane države iskoristile prednosti otvaranje tržišta i prelaska na tržišno gospodarstvo. Veliku ulogu u njihovom razvoju je imao i ulazak u EU koji se, vremenski gledano, dogodio ranije nego u ostalim zemljama. Ove su tranzicijske zemlje generirale pozitivne pomake i prije EU-a ulaganjem u visoku tehnologiju, iskorištavajući dobru kooperativu sa Zapadom i Istokom te ulažući u inovacije. Ponajprije se tu misli na Sloveniju koja je bila i ostala najrazvijenija tranzicijska zemlja.

Prema Lovrinčeviću, Mariću i Mikuliću (2005.) priljev inozemnog kapitala u BDP pokazala se kao signifikantna varijabla u objašnjavanju domaće investicijske aktivnosti tranzicijskih zemalja Srednje i Istočne Europe u razdoblju od 1993.-2002. Pri tome su najbolje rezultate ostvarile Slovačka, Češka, Slovenija i Estonija.

Premda financijski sustav obavlja zadaće kojima može utjecati na gospodarski rast (mobilizacija štednje, alokacija resursa, kontrola korporacija, olakšavanje upravljanja rizicima, olakšavanje trgovine robom i uslugama) recentni empirijski radovi nisu sa stopostotnom sigurnošću potvrdili da financijski sustav utječe na gospodarski rast (Bogdan, 2010). Međutim, nemjerljivo je da su promatrane države ostvarile gospodarski rast koji je jednim dijelom potaknut i financijskim sustavom bez obzira u kojoj on mjeri bio razvijen. U prilog tome govori i značajno povećanje investicija u financijskom sektoru Slovenije, ulaganje u investicije, privatizacija bankarskog sektora, jeftinije zaduživanje te prelazak na euro u svim državama.

Prema Dalić (2002.) bankocentrični financijski sustavi, koji su karakteristični za tranzicijske zemlje, odnosno oni u kojima dominiraju banke, ne predstavljaju prepreku rastu i razvoju sustava nego je za nju važna dostupnost financijskih usluga pri čemu se naglasak stavlja na lokalna tržišta koja su važna za razvoj malih i srednjih poduzeća. Iz ovoga se zaključuje da je Estonija, čiji je rast temeljen na malim projektima, inovacijama, država razvijenijeg financijskog sustava.

3.2.Pregled makroekonomskih pokazatelja odabranih tranzicijskih zemalja EU28: Bugarska, Hrvatska i Rumunjska

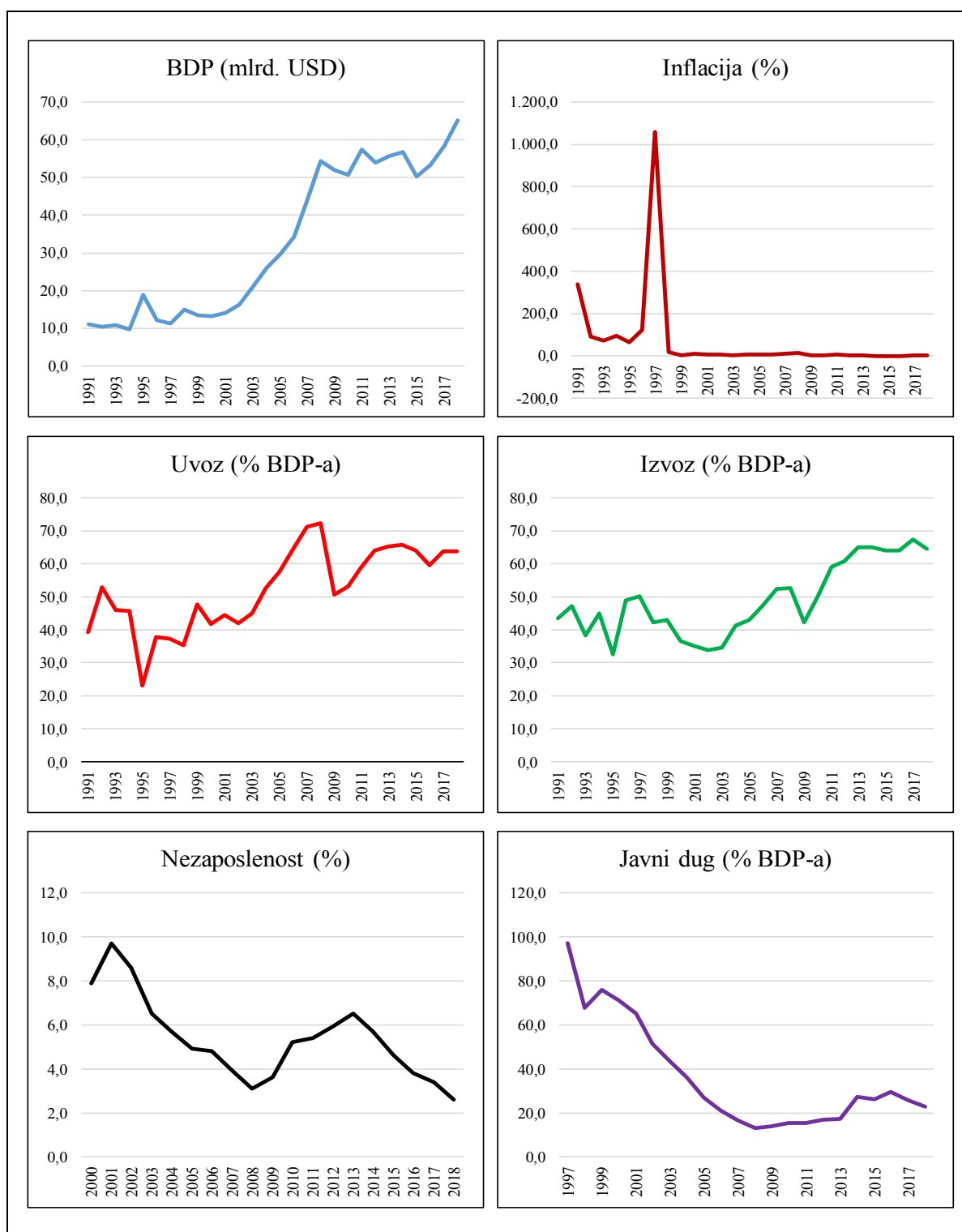
Kroz ovaj se pregled želi vidjeti koliki je gospodarski rast manje razvijenijih tranzicijskih zemalja, a koje su postale članice EU-a nakon velikog proširenja 2004. U ovom će se poglavlju obraditi makroekonomski pokazatelji tri najmlađe članice EU-a: Bugarske, Hrvatske i Rumunjske.

Bugarska

Bugarska je zemlja u Jugoistočnoj Europi, članica EU-a od 2007. koja je administrativno podijeljena na 28 oblasti. Većinu stanovništva čine Bugari, a najbrojnija manjina su Turci. Nacionalna valuta je lev, a prema podacima Bugarske narodne banke iz 2019. nezaposlenost je u Q4 2018. iznosila 4,8%, uz kontinuiran pad kroz zadnja 3 kvartala 2018. pri čemu je zabilježen i porast nadnice po zaposlenom koji je kontinuiran od početka 2015. kroz sve kvartale.

Za razliku od ranije analiziranih država, Bugarsko gospodarstvo je bilo samostalno i prije 1990-ih te nije doživjelo šok proizašao raspadom zajedničkog gospodarstva. Međutim, bugarsko je gospodarstvo tih godina napustilo planski način upravljanja te je kao i ostale tranzicijske zemlje doživjelo početni šok tijekom promjene sustava. Danas se Bugarsku spominje u kontekstu najsiromašnije države EU-a. BDP po stanovniku je najniži među promatranim zemljama, 1991. je iznosio 1.268 EUR dok je u 2018. iznosio 9.273 EUR (World Bank, 2019) i unatoč rastu od 707% nije ni približno na tragu slovenskog ili estonskog.

Grafikon 4. Pokazatelji kretanja bugarskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Bugarski se BDP povećao više od 5 puta u razdoblju od 1991. do 2008., no, ukoliko se promatraju godišnje stope rasta, najviše stope su zabilježene u godinama netom prije pristupanja u EU kada se tržište više otvaralo za inozemne investitore, ponajprije 2005. i 2007. kada su godišnje stope rasta bile iznad 7%. Iako nerazvijenije u počecima tranzicije, bugarsko gospodarstvo nije iskoristilo prednosti ostvarenja viših stopa rasta kao što je slučaj Slovačke i Estonije, nego su njegove stope primjerenije razvijenijim tranzicijskim zemljama, kao što je slučaj Slovenije.

Bugarska je zemlja koja se većinu 1990-ih borila s troznamenkastom inflacijom koja je vrhunac dosegla 1997. kada je premašila 1.000%. na što je utjecaj imalo kontinuirano propadanje projekata u zemljama Bliskog Istoka, kasnija liberalizacija tržišta te zaoštavanje odnosa na relaciji NATO-Srbija, a koja je bila jedan od značajnijih trgovinskih partnera bugarske ekonomije.

Rast izvoza je bio sporiji od rasta uvoza sve do 2011. kada se uvoz i izvoz poravnavaju. U zadnjih nekoliko godina Bugarska ostvaruje suficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni, a najznačajniji izvoznici u 2017. bili su: Njemačka, Turska i Italija, dok su uvoznici: Njemačka, Rusija i Rumunjska pri čemu se najviše trgovalo bakrom i naftom (The Observatory of Economic Complexity, 2018). U istoj je godini najveći udio u BDP-u imao sektor uslužnih djelatnosti 67,7%, zatim industrijski sektor s 28% dok je poljoprivreda činila 4,3% što je najviši udio od promatranih država (Index Mundi, 2018).

Iz Grafikona 4. je vidljivo kako se nezaposlenost 2000-ih kretala iznad 4%. Nakon članstva u EU nezaposlenost opada, ali se uslijed krize vraća na razine iz prethodnog desetljeća. 2015. stopa nezaposlenosti pada ispod 4% te nastavlja tendenciju pada do 2019. Bugarski je javni dug jedan od nižih u EU i iznosi manje od trećine BDP-a.

Bugarsko gospodarstvo jača nakon pristupanja EU, država pokušava rasteretiti ovisnost o ruskim energentima, međutim i dalje veliki udio čini primarna industrija (rudarenje). Veliku prednost razvoju dalo je jedinstveno tržište EU-a, međutim, uz otvaranje granica i većina radne snage se preselila u Europu što je dijelom utjecalo na smanjenje broja nezaposlenih, što je dijelom slučaj i s ostalim tranzicijskim zemljama u EU. Nezaposlenost među mladima je pala za dvije trećine u periodu od 15 godina i u 2017. je iznosila 12,9% (World Bank, 2019).

Hrvatska

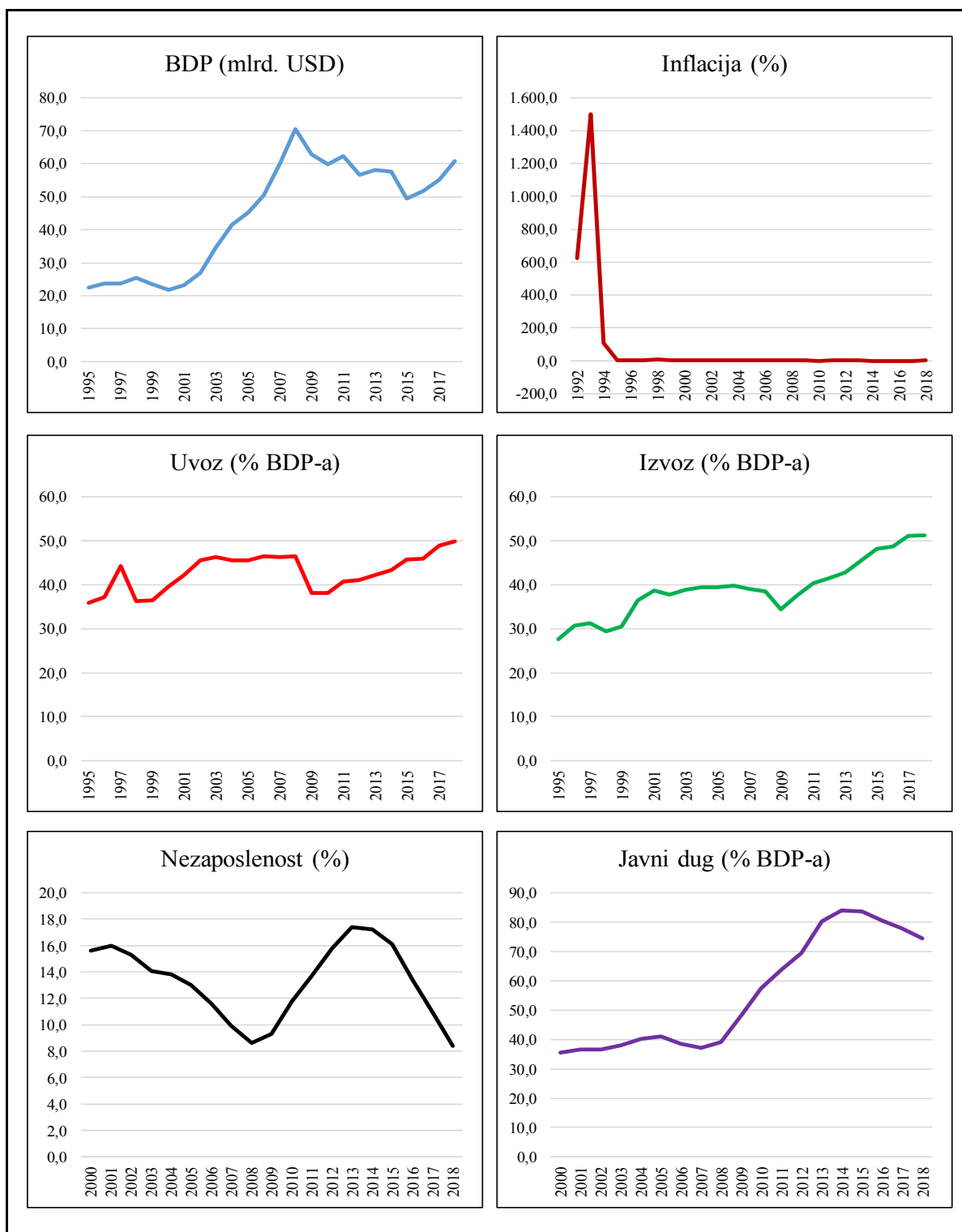
Hrvatska je, kao i Slovenija, nastala raspadom Jugoslavije 1991. Administrativno je podijeljena na županije, a od 2013. je članica EU-a. Hrvatsku je tranziciju obilježila privatizacija i liberalizacija tržišta te globalizacija. Sredstvo plaćanja je kuna, a za 2019. su prognozirani rast BDP-a od 3,1%, izvoza i uvoza od 2,7, odnosno 5,8%, te broja zaposlenih za 1,9% u odnosu na 2018. (Hrvatska narodna banka, 2019).

Jedna od najvažnijih ekonomskih funkcija države u tržišnom gospodarstvu je definiranje zakonskog okvira i pravila na tržištu (Buturac, 2014). Bez dobro definiranog zakonskog okvira događaju se malverzacije koje ne potiču gospodarstvo nego njegovo iskorištavanje za probitak pojedinaca, što se jednim dijelom dogodilo u Bugarskoj i Hrvatskoj. Hrvatsko gospodarstvo je podijeljeno u sljedećim omjerima na: uslužne djelatnosti (69,5%), industriju (26,5%) i poljoprivredu (4%) (Index Mundi, 2018). Najviše se izvoze lijekovi i rafinirana nafta dok se istovremeno uvoze automobili i rafinirana nafta pri čemu su najveći uvoznici u Hrvatsku istovremeno i izvoznici, a to su: Njemačka, Italija i Slovenija (The Observatory of Economic Complexity, 2018).

Na aktivnost hrvatskog gospodarstva utječu i porezna opterećenja. Često se spominje zastarjeli i glomazni administrativni aparat i birokracija koji ne da potiču, nego umanjuju investicije. Iako porezno opterećenje, kao i administracija, nisu jedini čimbenik razvoja gospodarstva pokazalo se da utiču na stope rasta gospodarstva. Prema Buturcu (2014.) Hrvatska ima 18% veće opterećenje u odnosu na porezni kapacitet dok su Estonija i Slovačka okarakterizirane kao tranzicijske države s manjim poreznim opterećenjem u odnosu na kapacitet i to za 11%. Istovremeno je Bugarska praktički na razini poreznih kapaciteta.

Dosadašnje povećavanje zaduženosti nije opravdano, jer nije dovelo do rasta investicija i bruto domaćeg proizvoda, već je bilo usmjeravano na povećavanje tekuće potrošnje (Buturac, 2014). U takvim uvjetima, kada su jedine konkretne investicije one u turizam teško je očekivati da će Hrvatska ubrzati svoj rast i eventualno dostići ostale tranzicijske zemlje. Bez obzira što je, u odnosu na pojedine tranzicijske zemlje, krenula s lošije startne točke te kasnije ušla u EU, potrebno je promijeniti sustav na način da se više bazira na druge sektore, osim turizma, te potakne privlačenje sredstava iz EU fondova.

Grafikon 5. Pokazatelji kretanja hrvatskog gospodarstva u razdoblju od 1995. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Iz Grafikona 5. je vidljivo da je hrvatski BDP maksimum ostvario 2008. kada je premašio 70 milijardi EUR-a. Za razliku od ostalih promatranih država, hrvatski se BDP može okarakterizirati kao bugarski jer je 1990-ih rastao po nižim stopama nego kod ostalih tranzicijskih zemalja. Nadalje, hrvatski se BDP još nije oporavio od recesije, jer za razliku od ostalih država, njen je BDP i dalje na razini ispod maksimalno ostvarene u 2008., a što se pripisuje tromosti državnog aparata.

Hrvatski BDP po stanovniku je 1995. iznosio 4.846 USD dok je u 2018. iznosio 14.869 USD (World Bank, 2019). Analizirajući te dvije godine zaključuje se kako je hrvatski BDP po stanovniku rastao 207%, dok je BDP po stanovniku kod ostalih tranzicijskih zemalja značajnije rastao, slovački 307%, bugarski 313%, rumunjski 645% i estonski 653%. Izuzetak je slovenski BDP po stanovniku koji je rastao za 145%, ali s obzirom da je 1995. bio 2,5 puta viši od hrvatskog stope rasta su relativno niže.

Hrvatsko je gospodarstvo jedino koje je većinu 1990-ih bilo zahvaćeno ratom. U tom su periodu, kako je vidljivo u tablici zabilježene visoke stope inflacije, proizvod pojačanog tiskanja novca te prelaska s jedne platnog sredstva na drugo. Prelaskom na kunu, završetkom rata i održavajući stabilnost tečaj u odnosu na njemačku marku, a poslije u odnosu na euro, i opće promjene cijena su stabilizirane.

Hrvatski uvoz i izvoz su gotovo cijelo promatrano razdoblje ispod razine od 50% BDP-a pri čemu je u vanjskotrgovinskoj razmjeni većinu vremena ostvarivan deficit. Posljedično je uz deficit i rast tekuće potrošnje rastao javni dug koji je 2013. premašio razinu od 80% BDP-a i neznatno je smanjen u zadnjih nekoliko godina uslijed suficita vanjskotrgovinske razmjene.

Hrvatska, također, ima višu stopu nezaposlenih koja je u 2017. iznosila 11,2%. Nezaposlenost se u zadnjih nekoliko godina smanjila, ali opći dojam je da je to uslijed migracija stanovništva prema razvijenijim zemljama Zapadne Europe, prvenstveno Njemačkoj i Austriji. Nezaposlenost među mladima je i viša i u 2017. je iznosila 27,4% (World Bank, 2019).

Buterin, Škare i Buterin (2017.) zaključuju da su tranzicijska gospodarstva, u usporedbi s Hrvatskom, u kontekstu kvalitete institucionalnih okvira, u prosjeku znatno više napredovala.

Rumunjska

Rumunjska je najveće tranzicijsko tržište obuhvaćeno ovom analizom. Od 2007. Rumunjska je članica EU-a. Nacionalna valuta je lei, a u 2018. ostvaren je rast BDP-a od gotovo 6,5% uz rast plaća od 13% (Banca nationala a Romaniei, 2019).

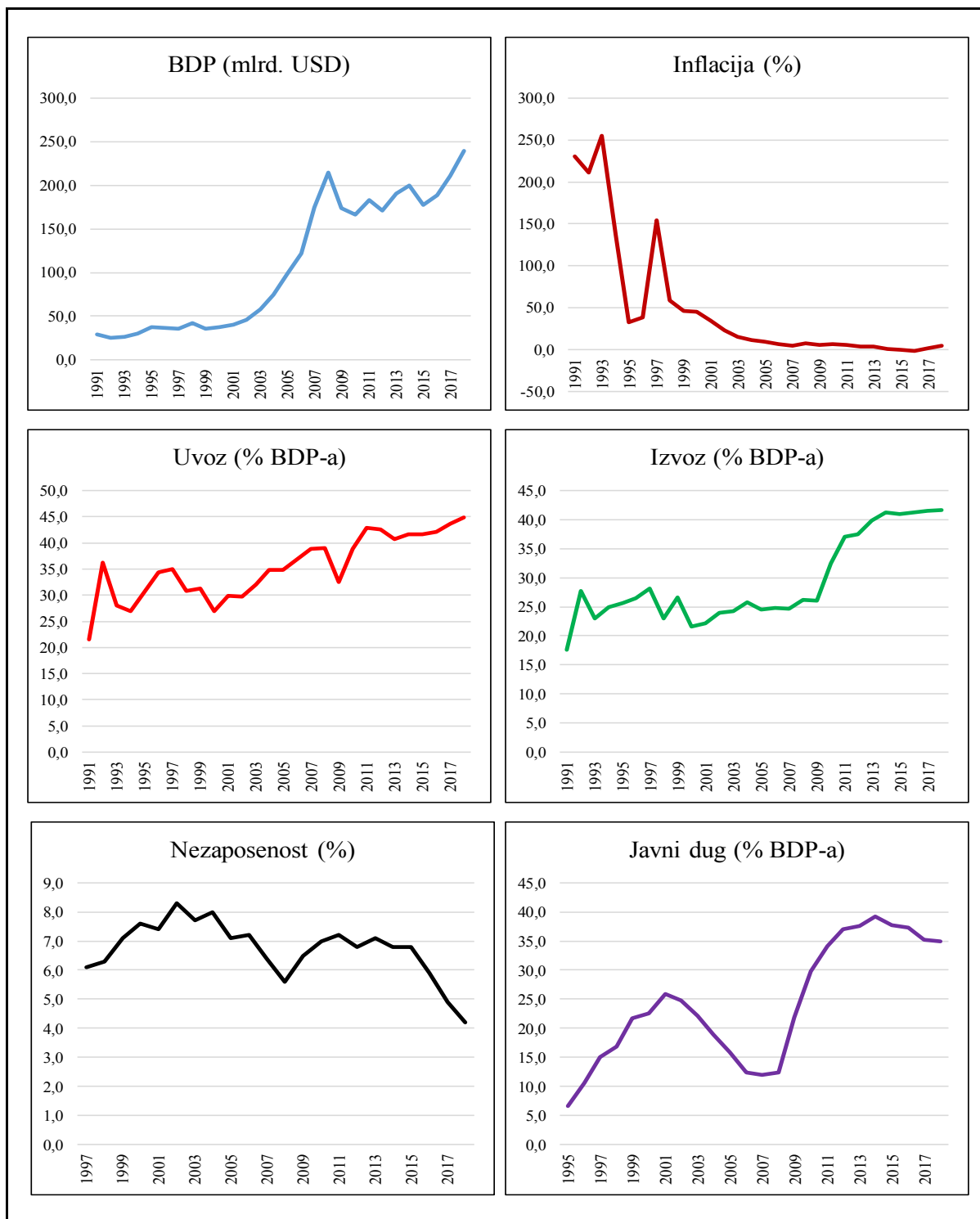
Rumunjsku je tranziciju obilježila jaka industrijska i poljoprivredna platforma gdje je bila zaposlena većina stanovništva. Prema izvještaju Europske Centralne Banke (2000.) 43% je Rumunja bilo zaposleno u poljoprivredi pri čemu je taj sektor doprinio u ukupnom udjelu od 13% BDP-a. U 2017. struktura rumunjskog BDP-a je izgledala na sljedeći način: uslužni sektor (64,4%), industrijski sektor (33,2%) te poljoprivreda (4,2%) (Index Mundi, 2018).

Najznačajniji vanjskotrgovinski partneri u 2017. bili su: Njemačka, Italija i Francuska (izvoz) te Njemačka, Italija i Mađarska (uvoz), pri čemu je Rumunjska najviše izvozila auto dijelove i izoliranu žicu te uvozila auto dijelove, lijekove i rafiniranu naftu, ali u manjem postotku nego što je slučaj s ostalim zemljama (The Observatory of Economic Complexity, 2018).

Rumunjski BDP je zadnjih nekoliko godina rastao po višim stopama nego u drugim tranzicijskim zemljama. U 2017. BDP je rastao 6,99% (World Bank, 2019), a u konačnici je od 1991. rastao 726%, pri čemu je BDP po stanovniku rastao za 876%.

Iz Grafikona 6. vidljivo je kako je rumunjsko gospodarstvo, prevedeno po stanovniku, 1991. vrijedilo kao i bugarsko, međutim, uslijed viših stopa rasta, uspješnijim projektima i vezanjem za ne-tranzicijske trgovinske partnere rumunjski BDP po stanovniku je 2018. sličniji hrvatskom nego bugarskom. Uz to, rumunjska je nezaposlenost u 2017. niža nego u Hrvatskoj, Bugarskoj, Sloveniji, Slovačkoj i Estoniji i iznosila je 4,9% pri čemu je nezaposlenost mladih iznosila 18,3% (World Bank, 2019).

Grafikon 6. Pokazatelji kretanja rumunjskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (20.07.2019.), Ameco, https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (01.09.2019.), Eurostat, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en (01.09.2019.).

Preporuka uspjeha tranzicijskih zemalja bila je sljedeća: uravnoteženje budžeta, pažljiva liberalizacija i stabilizacija tečaja korak po korak (Gros & Steinherr, 2004). One države koje su na vrijeme napravile korake uspjele su konsolidirati svoje tržište i producirati više stope rasta. Prednost pojedinih tranzicijskih zemalja, kao što su Slovenija, Mađarska i Češka je taj da su više orijentirane na industriju, nego na poljoprivredu. I dok je u Bugarskoj i Rumunjskoj broj zaposlenih u poljoprivredi iznosio 24% tj. 43% takve su stope u ranije spomenutim zemljama bile do 10% (The agricultural situation in the EU 1994 Report, 2000)³.

Jedan se faktor uzima kao vrlo važeći u padu BDP-a tijekom tranzicije, a to je udaljenost od Zapadne Europe: što je država manje udaljena Europi manji je pad njenog proizvoda (Gros & Steinherr, 2004). Primjeni li se navedeno na ovaj rad, a sukladno provedenoj analizi, gospodarski jače tranzicijske ekonomije su u državama koje su bliže razvijenijim europskim zemljama, Slovenija koja graniči s Italijom i Austrijom, Slovačka s Austrijom te Estonija koja je povezana s Finskom, za razliku od Bugarske, Rumunjske i Hrvatske koje su pretežno okružene drugim tranzicijskim zemljama.

Može se zaključiti kako su na razlike u razvoju tranzicijskih zemalja i rast konačnog proizvoda utjecaj imali sljedeći čimbenici: (1.) geografski položaj, (2.) startna pozicija, (3.) udio sektora u konačnom proizvodu, (4.) spremnost na liberalizaciju i globalizaciju, (5.) porezni tretman te (6.) vanjskotrgovinski partneri.

3.3. Pregled makroekonomskih pokazatelja ostalih tranzicijskih zemalja EU

U ovom će se dijelu prikazati kretanje BDP-a i BDP-a po stanovniku za sve tranzicijske zemlje EU-a kako bi se vidjelo koje su od navedenih zemalja najbolje iskoristile period prijelaza. Uz već analizirane države, prikazat će se stanje u Češkoj, Latviji, Litvi, Mađarskoj i Poljskoj, državama članicama EU-a od 2004.

³ Preuzeto iz Gros, Daniel, i Alfred Steinherr. 2004. *Economic Transition in Central and Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press

BDP se tranzicijskih zemalja EU-a kretao u ovisnosti od nekoliko čimbenika. Pojedine su iskoristile prednosti veličine tržišta dok su se druge oslanjale na inovativnost i geografsku blizinu razvijenijim državama. Kako bi se prikazalo kretanje aktivnosti tranzicijskih gospodarstava analizirano je kretanje udjela BDP-a u ukupnom tranzicijskom BDP-u za godine 1995., godinu u kojoj World Bank posjeduje podatke za sve tranzicijske zemlje EU-a, 2004., 2007. i 2013., godine proširenja koje su uključivale i tranzicijske zemlje te 2018. U sljedećoj su tablici prikazani udjeli BDP-a tranzicijskih zemalja EU-a u ukupnom BDP-u navedenih.

Tablica 1. Kretanje udjela BDP-a u ukupnom BDP-u tranzicijskih zemalja EU

	'95	'04	'07	'13	'18	'18/'95
Estonija	1,12%	1,58%	1,76%	1,77%	1,86%	66,53%
Latvija	1,48%	1,89%	2,44%	2,13%	2,14%	44,80%
Litva	2,01%	2,97%	3,14%	3,26%	3,27%	62,72%
Slovenija	5,43%	4,53%	3,80%	3,38%	3,33%	-38,68%
Hrvatska	5,71%	5,45%	4,75%	4,09%	3,73%	-34,68%
Bugarska	4,81%	3,41%	3,51%	3,91%	4,00%	-16,98%
Slovačka	6,56%	7,52%	6,82%	6,93%	6,53%	-0,49%
Mađarska	11,84%	13,66%	11,06%	9,51%	9,55%	-19,33%
Rumunjska	9,55%	9,84%	13,81%	13,43%	14,69%	53,90%
Češka	15,25%	15,65%	14,96%	14,73%	14,97%	-1,79%
Poljska	36,25%	33,50%	33,93%	36,87%	35,93%	-0,88%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank,

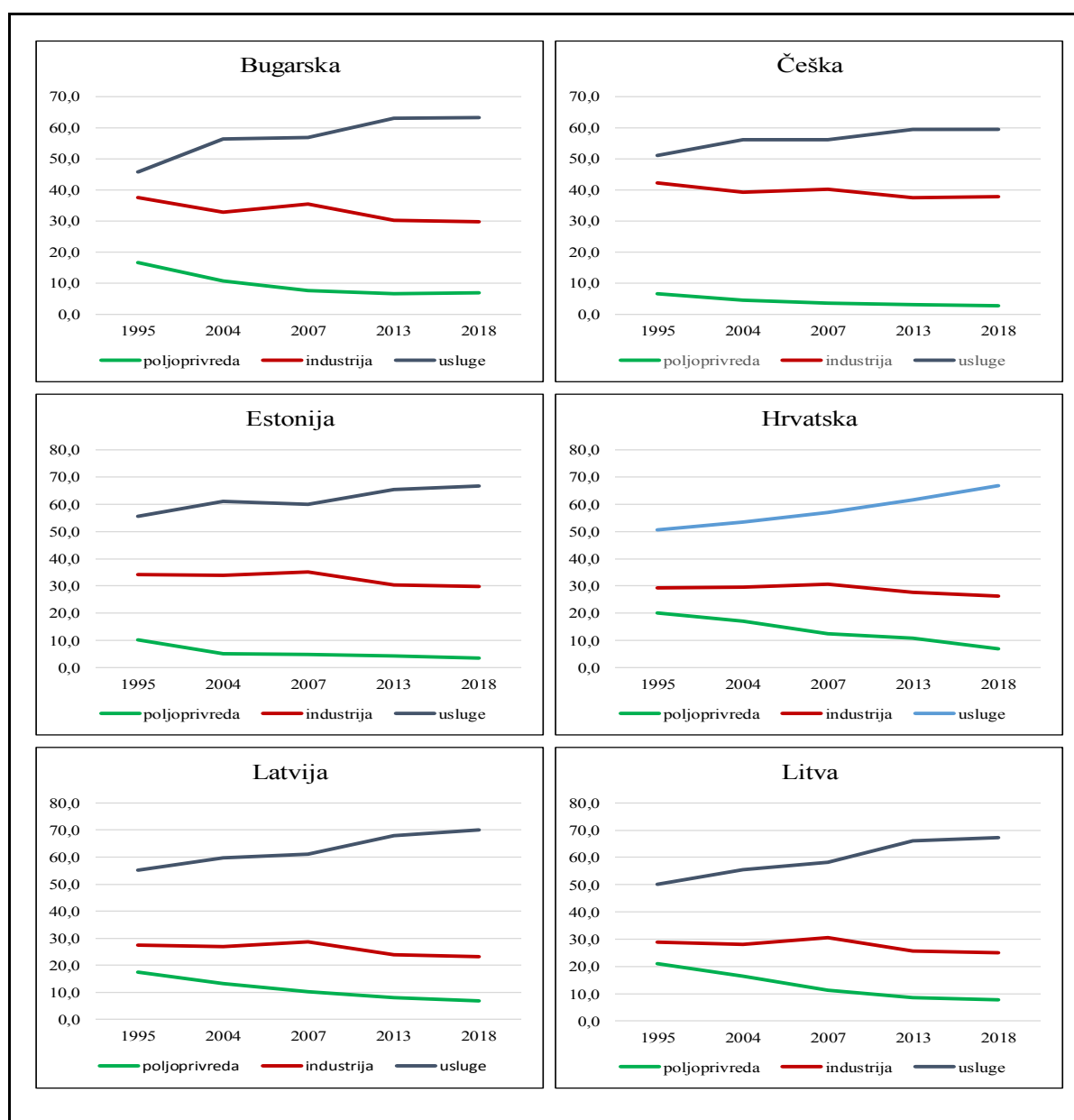
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (25.07.2019.)

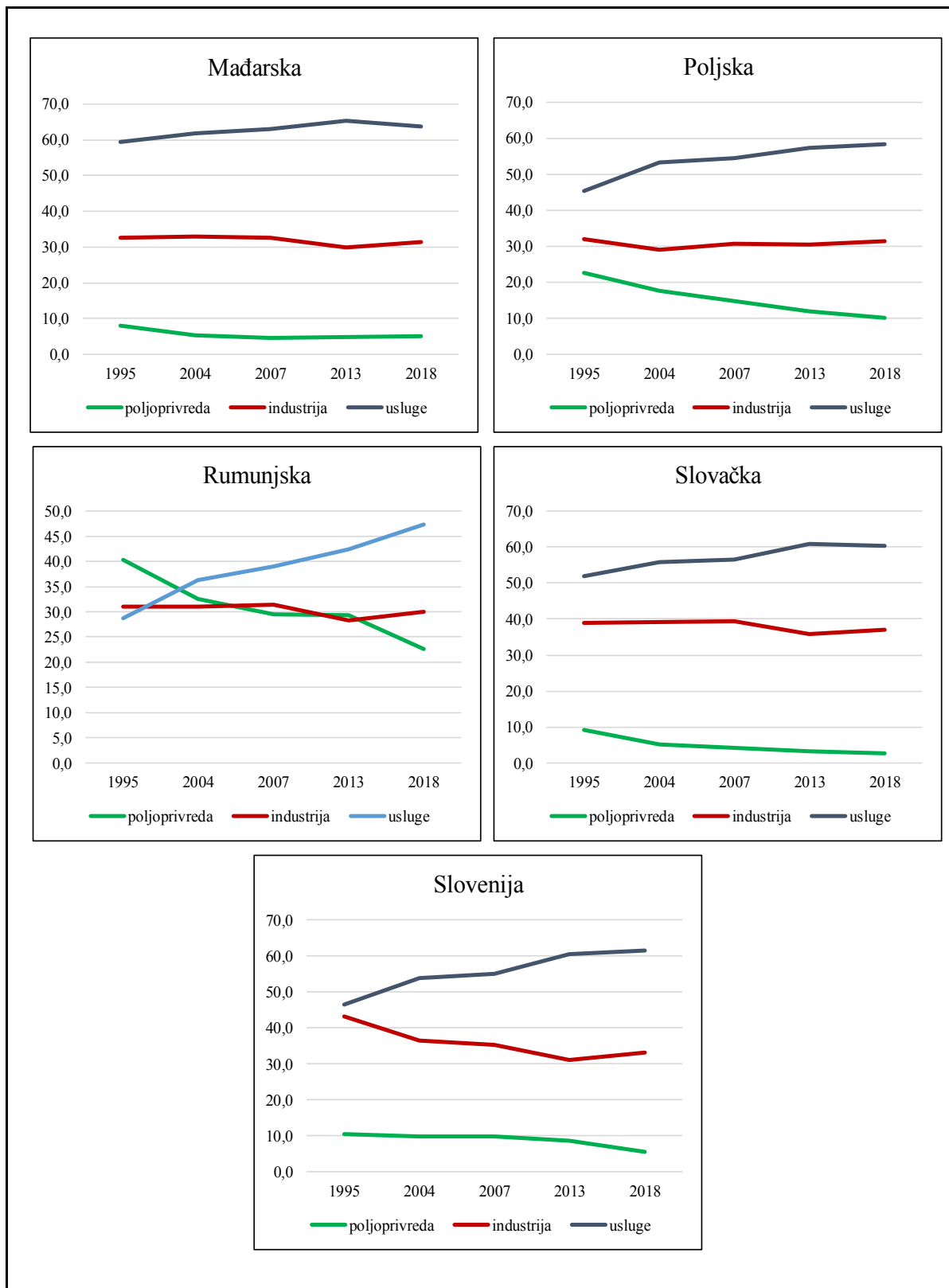
Najznačajniji udio u ukupnom BDP-u u promatranom razdoblju ima Poljska dok je najmanji udio BDP-a ostvarivala Estonija. Međutim, ako se promatraju promjene koje su uslijedile u razdoblju tranzicije najveći rast aktivnosti gospodarstva u odnosu na ukupni BDP tranzicijskih zemalja EU-a imaju zemlje Baltika na čelu s Estonijom čiji je BDP u promatranom razdoblju rastao za 66,5%. Osim zemalja Baltika ističe se Rumunjska s rastom udjela od 53,9% ponajprije zahvaljujući rastu koji je ostvaren nakon pristupanja u EU.

Najveći gubitnici u udjelu tranzicijskog BDP-a su Slovenija i Hrvatska čiji je pad 38,7% odnosno 34,7%. Uz ove dvije i preostale su zemlje zabilježile pad udjela u ukupnom BDP-u pri čemu se kretanje slovačkog i poljskog udjela može okarakterizirati kao stabilno.

Tranzicijske zemlje je karakterizirao veliki broj zaposlenih u poljoprivredi i industriji čiji je udio iznosio gotovo polovicu ukupnog broja zaposlenih u nekom gospodarstvu. Kako se gospodarstvo razvijalo tako je i broj zaposlenih u ova sektora padao. Na Grafikonu 7. prikazano kretanje broja zaposlenih po sektorima za godine 1995., 2004., 2007., 2013. i 2018.

Grafikon 7. Udio zaposlenih tranzicijskih zemalja EU-a po sektorima

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank,

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (25.07.2019.)

Iz Grafikona 7. se zaključuje nekoliko stvari. Sve su tranzicijske zemlje zabilježile drastičan pad zaposlenih u poljoprivredi uz istovremeni rast broja zaposlenih u uslugama. Najveći pad zaposlenih u poljoprivredi je zabilježen u Slovačkoj, Estoniji i Hrvatskoj dok je najveći rast u udjelu broja zaposlenih u uslugama zabilježen u Rumunjskoj, Bugarskoj (zemljama koje su ranije okarakterizirane s najvećim udjelom zaposlenika u poljoprivredi) i Litvi.

Ukoliko se analizira trenutno stanje strukture zaposlenih, najveći udio zaposlenih u industriji imaju Češka, Slovačka i Slovenija, zemlje koje svoj rast temelje na rastu visokotehnološke industrije, točnije automobilske. Nekoliko je zemalja čiji je broj zaposlenih ispod 30% a to su prvenstveno zemlje Baltika koje rast temelje na inovacijama vezanim uz industrijski uslužni sektor te Hrvatska i Bugarska čija se industrijska proizvodnja godinama smanjuje.

Ako se promatra uslužni sektor, najveći broj zaposlenih u ovom sektoru je u zemljama Baltika te Hrvatskoj koja većinu uslužnog sektora temelji na turizmu i djelatnostima koje su vezane za ugostiteljstvo.

Iz Grafikona 7. se može zaključiti i sljedeće, pojedine su zemlje tijekom tranzicije drastično mijenjale poljoprivredu za industriju (Poljska i Rumunjska) te na temelju toga, uz veličinu vlastitog tržišta, veličinu radne snage te povezanost s ne-tranzicijskim i tranzicijskim tržištima rasle. Druge su, razvijale pojedini sektor koji je bio okosnica BDP-a (Češka, Slovačka i Slovenija kroz razvoj automobilske industrije). Treće su se orijentirale na uslužni sektor (zemlje Baltika) te Hrvatska koja iz godine u godinu rast BDP-a temelji na rastu turističkog sektora. U konačnici nijedna od tranzicijskih zemalja nije imala iste uvjete niti isti put, pojedine su uspjele pronaći formulu za rast gospodarstva dok se druge još uvijek bore s tim izazovom.

Na kraju je važno istaknuti kako najniže stope zaposlenosti i nezaposlenosti među mladima među tranzicijskim zemljama EU-a imaju Češka, Rumunjska i Estonija. Na kretanje ovog pokazatelja velik je doprinos imao rast, ali i emigracije koje su se u međuvremenu dogodile. Bez obzira o kakvom udjelu sektora govorili u tranzicijskim ekonomijama sve su pokazale osjetljivost na krizu, a rezultat je pad gospodarske aktivnosti zabilježen u svim zemljama.

Također, za gospodarski su rast zaslužne i reforme koje su na vrijeme poduzete. Za rast BDP-a po stanovniku važni su indeks privatizacije velikih sustava, kvaliteta uprave, korporativno

restrukturiranje i cijena liberalizacije dok je za rast izvoza značajna privatizacija malih i srednjih poduzeća i razina konkurencije (Buterin, Škare, & Buterin, 2017). U Sloveniji to su porezna rasterećenja, u svim zemljama privatizacija, u Estoniji pokretanje *start up*-ova.

Još jedna stavka vezana za gospodarski rast je i tečaj. Većina se tranzicijskih država suočila s oscilacijama u razini cijena početkom 1990-ih koje su centralne banke korigirale različitim monetarnim instrumentima, među njima i upravljanjem tečajem. Fiksni ili promjenjivi tečaj kojim se upravlja u većine tranzicijskih zemalja u Europi ponekad može narušiti trgovinsku ravnotežu ukoliko je valuta precijenjena. Međutim, ne postoji empirijska studija koja istražuje ovu uzročnost za europske tranzicijske zemlje (Begović & Kreso, 2017) pa se ne može zaključiti u kojoj su mjeri određene valute precijenjene ili podcijenjene te na koji je način to utjecalo na stanje u gospodarstvu.

4. STATISTIČKA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA ODABRANIH TRANZICIJSKIH ZEMALJA EU

U analizama vremenskih serija općenito se pokretni prosjeci koriste kao instrument ujednačavanja, a iz kojeg su uvedene u praksu špekulativnog predviđanja cijena (Adrian, 2015). Pomični prosjeci eliminiraju kratkoročne fluktuacije, smanjuju učinak ekstremnih vrijednosti, ne podliježu osobnim predrasudama i pristranostima procjenitelja i fleksibilni su kao metoda (Molugaram & Rao, 2017). Autor se nije susreo s prognoziranjem kretanja BDP-a pomoću metode pomičnih prosjeka ni u domaćoj ni u stranoj literaturi, ali s obzirom na njegovu uvriježnost u analizama i prognozama kretanja cijena na financijskim tržištima, koristeći navedeni model kao jedan od alata tehničke analize, pristupilo se prognozi navedenog.

4.1. Pregled istraživanja

Različiti su načini prognoziranja kretanja makroekonomskih pokazatelja. Poznatije se prognoze vežu uz Hrvatsku narodnu banku, kreditne agencije kao što su Standard & Poor, Fitch i Moody, ali i druge institucije kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF) i Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD).

Pojedini su autori istraživali uspješnost prognoziranja pojedinih makroekonomskih varijabli, kao i analize uspješnosti prognoziranja pojedinih institucija. Tako su Tica i Viljevac(2019.) došli do zaključka da su MMF-ove i OECD-ove prognoze temeljene na trenutnim fiskalnim i monetarnim politikama, kretanju relevantnih tečajeva, kretanju cijena dobara i kretanjima na međunarodnim financijskim tržištima rezultirale manjim pogreškama prognoziranja u usporedbi s naivnim metodama projiciranja u Hrvatskoj. Tica (2004.) je izradio obrnuto prognoziranje (retroaktivno) BDP-a za Hrvatsku počevši s 1990. kao poznatom godinom i izradivši projekcije do 1947. odnosno od 1939. do 1920. na dva načina: množeći stope rasta BDP-a Jugoslavije s BDP-om po stanovniku Hrvatske te pomoću regresijske jednadžbe kojom se ocijenila stopa rasta BDP-a Jugoslavije.

Najvažniji pokazatelji razvoja za narednih šest mjeseci su gospodarska klima i očekivanja budućeg razvoja. Procjena trenutne gospodarske situacije igra malu ulogu u prognoziranju

BDP-a. Također, 70% svih indikatora se veže uz jednog glavnog trgovinskog partnera što bi trebalo uzeti u obzir prilikom prognoziranja BDP-a (Garnitz, Lehmann, & Wohlrabe, 2017).

U specifičnije prognoziranje BDP-a se ubraja statistički model koji kombinira podatke o promjenama noćnih svjetala s podacima o izmjerenom rastu dohotka radi poboljšanja procjena stvarnog rasta (Henderson, Storeygard, & Weil, 2012) pri čemu se zaključuje da zemlje koje su više osvijetljene imaju i viši BDP te vjerojatnost većeg rasta. Sličan način prognoziranja BDP-a koristi i Gelo (2010.) koji je došao do zaključka da se diverzifikacija energetske izvora, pojava nuklearne tehnologije u proizvodnji električne energije umjesto nafte, ugljena i ostalih primitivnijih izvora, veže uz razdoblja viših stopa rasta BDP-a.

4.2. Opis podataka i metodologije istraživanja

Kretanje pomičnih prosjeka predstavlja istraživanje koje je poduzeto u svrhu pisanja ovog rada. U ovoj se analizi promatra samo jedna varijabla, BDP kroz dva načina: (1.) jednostavnim pomičnim prosjekom pri čemu su sve ostvarene vrijednosti BDP-a tretirane s istom vrijednosti te (2.) eksponencijalnim pomičnim prosjekom pri čemu su ostvarene vrijednosti BDP-a novijeg datuma pretpostavljene kao značajnije te su u analizi ponderirane višim vrijednostima.

Prognoziranje kretanja BDP-a na temelju pomičnih prosjeka obuhvaća analizu navedene varijable čije su vrijednosti preuzete s Internet stranice The World Bank. Ovom su analizom obuhvaćene ostvarene vrijednosti BDP-a za sljedeće države: Bugarsku, Hrvatsku, Estoniju, Rumunjsku, Slovačku i Sloveniju i to za sve godine od 1995. do 2018. Navedena je varijabla izražena u milijunima USD-a. Prilikom obrade podataka korišten je Microsoft Office alat Excel te je na temelju podataka generirana tablica vidljiva u sljedećem prikazu.

Osnovni cilj koji se želi postići ovom analizom je prognoza budućeg kretanja BDP-a u navedenim tranzicijskim zemljama EU-a, na temelju rezultata pomičnih prosjeka promatrajući dva roka: (1.) kratki rok u kojemu se promatraju prosjeci zadnjih 5 godina i (2.) dugi rok u kojemu se promatraju prosjeci zadnjih 10 godina.

S obzirom da postoje dva načina prognoziranja na temelju kretanja pomičnih prosjeka, na temelju jednostavnih i eksponencijalnih pomičnih prosjeka u ovom će radu biti prikazana oba modela. Jednostavni pomični prosjeci podjednako vrednuju sve podatke, a dok je u slučaju eksponencijalnih pomičnih prosjeka naglasak (veća se težina pridaje) na novijim podacima.

4.3. Rezultati istraživanja

Unosom podataka, za izračun jednostavnih pomičnih prosjeka u kretanju BDP-adobivene su sljedeće tablice.

Tablica 2. Pomični prosjeci kretanja BDP-a tranzicijskih zemalja EU-a

	Bugarska					Hrvatska				
	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)
1995	18.868	-	-	-	-	22.388	-	-	-	-
1996	12.185	-	-	-	-	23.678	-	-	-	-
1997	11.212	-	-	-	-	23.822	-	-	-	-
1998	14.942	-	-	-	-	25.432	-	-	-	-
1999	13.532	14.148	-	-	-	23.387	23.741	-	-	-
2000	13.153	13.005	-8%	-	-	21.774	23.619	-1%	-	-
2001	14.076	13.383	3%	-	-	23.290	23.541	0%	-	-
2002	16.276	14.396	8%	-	-	26.868	24.150	3%	-	-
2003	20.983	15.604	8%	-	-	34.667	25.997	8%	-	-
2004	25.958	18.089	16%	16.118	-	41.523	29.625	14%	26.683	-
2005	29.637	21.386	18%	17.195	7%	45.347	34.339	16%	28.979	9%
2006	34.130	25.397	19%	19.390	13%	50.404	39.762	16%	31.652	9%
2007	44.411	31.024	22%	22.710	17%	60.122	46.413	17%	35.282	11%
2008	54.409	37.709	22%	26.657	17%	70.495	53.578	15%	39.788	13%
2009	51.884	42.894	14%	30.492	14%	62.779	57.829	8%	43.727	10%
2010	50.610	47.089	10%	34.237	12%	59.866	60.733	5%	47.536	9%
2011	57.418	51.747	10%	38.572	13%	62.399	63.132	4%	51.447	8%
2012	53.903	53.645	4%	42.334	10%	56.548	62.418	-1%	54.415	6%
2013	55.555	53.874	0%	45.792	8%	58.158	59.950	-4%	56.764	4%
2014	56.815	54.860	2%	48.877	7%	57.682	58.931	-2%	58.380	3%
2015	50.201	54.778	0%	50.934	4%	49.519	56.861	-4%	58.797	1%
2016	53.241	53.943	-2%	52.845	4%	51.623	54.706	-4%	58.919	0%
2017	58.221	54.807	2%	54.226	3%	55.201	54.437	0%	58.427	-1%
2018	65.133	56.722	3%	55.298	2%	60.806	54.966	1%	57.458	-2%
	Estonija					Rumunjska				
	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)
1995	4.374	-	-	-	-	37.435	-	-	-	-
1996	4.746	-	-	-	-	36.937	-	-	-	-
1997	5.066	-	-	-	-	35.575	-	-	-	-
1998	5.617	-	-	-	-	41.694	-	-	-	-

1999	5.727	5.106	-	-	-	35.953	37.519	-	-	-
2000	5.686	5.368	5%	-	-	37.253	37.482	0%	-	-
2001	6.245	5.668	6%	-	-	40.395	38.174	2%	-	-
2002	7.322	6.119	8%	-	-	46.066	40.272	5%	-	-
2003	9.834	6.963	14%	-	-	57.807	43.495	8%	-	-
2004	12.059	8.229	18%	6.668	-	74.973	51.299	18%	44.409	-
2005	14.006	9.893	20%	7.631	14%	98.453	63.539	24%	50.511	14%
2006	16.964	12.037	22%	8.853	16%	122.023	79.864	26%	59.019	17%
2007	22.237	15.020	25%	10.570	19%	174.585	105.568	32%	72.920	24%
2008	24.194	17.892	19%	12.427	18%	214.314	136.869	30%	90.182	24%
2009	19.652	19.411	8%	13.820	11%	174.104	156.696	14%	103.997	15%
2010	19.491	20.508	6%	15.200	10%	166.225	170.250	9%	116.894	12%
2011	23.170	21.749	6%	16.893	11%	183.443	182.534	7%	131.199	12%
2012	23.044	21.910	1%	18.465	9%	171.196	181.856	0%	143.712	10%
2013	25.137	22.099	1%	19.995	8%	190.949	177.183	-3%	157.026	9%
2014	26.616	23.492	6%	21.451	7%	199.627	182.288	3%	169.492	8%
2015	22.904	24.174	3%	22.341	4%	177.893	184.622	1%	177.436	5%
2016	23.984	24.337	1%	23.043	3%	188.494	185.632	1%	184.083	4%
2017	26.612	25.051	3%	23.480	2%	211.407	193.674	4%	187.765	2%
2018	30.285	26.080	4%	24.090	3%	239.553	203.395	5%	190.289	1%
	Slovačka					Slovenija				
	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)
1995	25.733	-	-	-	-	21.273	-	-	-	-
1996	27.822	-	-	-	-	21.480	-	-	-	-
1997	27.660	-	-	-	-	20.749	-	-	-	-
1998	29.829	-	-	-	-	22.125	-	-	-	-
1999	30.415	28.292	-	-	-	22.690	21.664	-	-	-
2000	29.115	28.968	2%	-	-	20.342	21.477	-1%	-	-
2001	30.703	29.544	2%	-	-	20.875	21.356	-1%	-	-
2002	35.084	31.029	5%	-	-	23.564	21.919	3%	-	-
2003	46.732	34.410	11%	-	-	29.697	23.434	7%	-	-
2004	57.241	39.775	16%	34.033	-	34.470	25.790	10%	23.727	-
2005	62.698	46.491	17%	37.730	11%	36.347	28.991	12%	25.234	6%
2006	70.597	54.470	17%	42.007	11%	39.588	32.733	13%	27.045	7%
2007	86.304	64.714	19%	47.872	14%	48.115	37.643	15%	29.781	10%
2008	100.325	75.433	17%	54.921	15%	55.590	42.822	14%	33.128	11%
2009	88.946	81.774	8%	60.774	11%	50.245	45.977	7%	35.883	8%
2010	89.501	87.134	7%	66.813	10%	48.014	48.310	5%	38.650	8%
2011	98.181	92.651	6%	73.561	10%	51.291	50.651	5%	41.692	8%
2012	93.414	94.073	2%	79.394	8%	46.353	50.298	-1%	43.971	5%
2013	98.478	93.704	0%	84.568	7%	48.116	48.804	-3%	45.813	4%
2014	100.948	96.105	3%	88.939	5%	49.890	48.733	0%	47.355	3%
2015	87.770	95.758	0%	91.446	3%	43.102	47.750	-2%	48.030	1%
2016	89.848	94.092	-2%	93.372	2%	44.641	46.420	-3%	48.536	1%
2017	95.618	94.532	0%	94.303	1%	48.456	46.841	1%	48.570	0%
2018	106.472	96.131	2%	94.918	1%	54.235	48.065	3%	48.434	0%

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank,

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (28.07.2019.)

Promatrajući kretanje jednostavnih pomičnih prosjeka zaključuje se kako su maksimum rasta BDP-a promatrane zemlje imale u periodu prije financijske krize. Pomični prosjeci sugeriraju da su Estonija, Slovačka i Slovenija ostvarile vrhunac petogodišnjeg prosjeka ranije nego Bugarska, Hrvatska i Rumunjska. Prve su to ostvarile 2006. i 2007. dok su druge vrhunac imale 2007. i 2008. Maksimum desetogodišnjih prosjeka je ostvaren 2007. i 2008.

Ako se promatraju petogodišnji, odnosno desetogodišnji prosjeci po državama, najviše prosječne stope su ostvarile Rumunjska i Estonija, dok su najniže prosječne stope imale Hrvatska (uslijed kontinuiranog pada BDP-a nakon krize) te Slovenija (uslijed nižih stopa rasta). U konačnici, ako se promatraju zadnja razdoblja kao indikatori budućih kretanja, rumunjski BDP bi u narednom petogodišnjem periodu, u slučaju stabilnosti, trebao rasti po godišnjoj stopi od oko 5%, estonski 4%, slovenski i bugarski 3%, slovački 2% te hrvatski po stopi od 1%.

Prognoziranje rasta na period od 10 godina je nezahvalnije s obzirom da ono u tabličnom prikazu sadrži utjecaj krize te je znatno niži od rasta koji bi ove države ostvarile u situaciji stabilnog gospodarstva.

Kod eksponencijalnog pomičnog prosjeka potrebno je ponderirati ostvarene vrijednosti BDP-a. U tom slučaju potrebno je primijeniti ponder, a to je 0,333 u slučaju petogodišnjeg prosjeka i 0,182 u slučaju desetogodišnjeg prosjeka, a koji su dobiveni na temelju sljedeće formule:

$$ponder = 2 / (broj\ godina + 1) \quad (7)$$

Na temelju formule dobiveni su prethodni ponderi koji su uvršteni u tablicu. Početna vrijednost prosjeka jednaka je jednostavnom pomičnom prosjeku, a nakon toga je izvršen izračun na temelju sljedeće formule:

$$EPP_t = BDP_t * ponder + EPP_{-t} * (1 - ponder) \quad (8)$$

Eksponencijalni pomični prosjeci za petogodišnje i desetogodišnje razdoblje promatranih zemalja se može vidjeti u sljedećoj tablici.

U slučaju kada je napravljeno ponderiranje na temelju broja promatranih godina može se zaključiti kako se u narednom petogodišnjem razdoblju očekuju više stope rasta nego što je dobiveno prilikom primjene jednostavnih pomičnih prosjeka prvenstveno jer su više stope ostvarivane zadnjih godina nego u godinama nakon krize.

Tablica 3. Eksponencijalni pomični prosjeci kretanja BDP-a tranzicijskih zemalja EU-a

	Bugarska					Hrvatska				
	BDP (mil. \$)	prosje-5	BDP (% rast)	prosje-10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje-5	BDP (% rast)	prosje-10	BDP (% rast)
1995	18.868	-	-	-	-	22.388	-	-	-	-
1996	12.185	-	-	-	-	23.678	-	-	-	-
1997	11.212	-	-	-	-	23.822	-	-	-	-
1998	14.942	-	-	-	-	25.432	-	-	-	-
1999	13.532	14.148	-	-	-	23.387	23.741	-	-	-
2000	13.153	13.816	-2%	-	-	21.774	23.086	-3%	-	-
2001	14.076	13.903	1%	-	-	23.290	23.154	0%	-	-
2002	16.276	14.694	6%	-	-	26.868	24.392	5%	-	-
2003	20.983	16.790	14%	-	-	34.667	27.817	14%	-	-
2004	25.958	19.846	18%	16.118	-	41.523	32.386	16%	26.683	-
2005	29.637	23.110	16%	18.576	15%	45.347	36.706	13%	30.076	13%
2006	34.130	26.783	16%	21.404	15%	50.404	41.272	12%	33.772	12%
2007	44.411	32.659	22%	25.587	20%	60.122	47.556	15%	38.563	14%
2008	54.409	39.909	22%	30.828	20%	70.495	55.202	16%	44.369	15%
2009	51.884	43.901	10%	34.656	12%	62.779	57.728	5%	47.716	8%
2010	50.610	46.137	5%	37.557	8%	59.866	58.440	1%	49.925	5%
2011	57.418	49.898	8%	41.168	10%	62.399	59.760	2%	52.193	5%
2012	53.903	51.233	3%	43.484	6%	56.548	58.690	-2%	52.985	2%
2013	55.555	52.674	3%	45.678	5%	58.158	58.512	0%	53.926	2%
2014	56.815	54.054	3%	47.703	4%	57.682	58.236	0%	54.609	1%
2015	50.201	52.770	-2%	48.157	1%	49.519	55.330	-5%	53.683	-2%
2016	53.241	52.927	0%	49.082	2%	51.623	54.095	-2%	53.309	-1%
2017	58.221	54.692	3%	50.743	3%	55.201	54.464	1%	53.653	1%
2018	65.133	58.172	6%	53.360	5%	60.806	56.578	4%	54.953	2%
	Estonija					Rumunjska				
	BDP (mil. \$)	prosje-5	BDP (% rast)	prosje-10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje-5	BDP (% rast)	prosje-10	BDP (% rast)
1995	4.374	-	-	-	-	37.435	-	-	-	-
1996	4.746	-	-	-	-	36.937	-	-	-	-
1997	5.066	-	-	-	-	35.575	-	-	-	-
1998	5.617	-	-	-	-	41.694	-	-	-	-
1999	5.727	5.106	-	-	-	35.953	37.519	-	-	-
2000	5.686	5.299	4%	-	-	37.253	37.430	0%	-	-
2001	6.245	5.615	6%	-	-	40.395	38.418	3%	-	-
2002	7.322	6.184	10%	-	-	46.066	40.968	7%	-	-
2003	9.834	7.400	20%	-	-	57.807	46.581	14%	-	-
2004	12.059	8.953	21%	6.668	-	74.973	56.045	20%	44.409	-
2005	14.006	10.638	19%	8.002	20%	98.453	70.181	25%	54.235	22%
2006	16.964	12.746	20%	9.631	20%	122.023	87.461	25%	66.560	23%

2007	22.237	15.910	25%	11.923	24%	174.585	116.503	33%	86.201	30%
2008	24.194	18.671	17%	14.154	19%	214.314	149.106	28%	109.494	27%
2009	19.652	18.998	2%	15.154	7%	174.104	157.439	6%	121.241	11%
2010	19.491	19.163	1%	15.943	5%	166.225	160.368	2%	129.420	7%
2011	23.170	20.498	7%	17.257	8%	183.443	168.059	5%	139.243	8%
2012	23.044	21.347	4%	18.309	6%	171.196	169.105	1%	145.052	4%
2013	25.137	22.610	6%	19.550	7%	190.949	176.386	4%	153.397	6%
2014	26.616	23.946	6%	20.835	7%	199.627	184.133	4%	161.803	5%
2015	22.904	23.598	-1%	21.211	2%	177.893	182.053	-1%	164.728	2%
2016	23.984	23.727	1%	21.715	2%	188.494	184.200	1%	169.049	3%
2017	26.612	24.689	4%	22.606	4%	211.407	193.269	5%	176.751	5%
2018	30.285	26.554	8%	24.002	6%	239.553	208.697	8%	188.169	6%
	Slovačka					Slovenija				
	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)	BDP (mil. \$)	prosje- 5	BDP (% rast)	prosje- 10	BDP (% rast)
1995	25.733	-	-	-	-	21.273	-	-	-	-
1996	27.822	-	-	-	-	21.480	-	-	-	-
1997	27.660	-	-	-	-	20.749	-	-	-	-
1998	29.829	-	-	-	-	22.125	-	-	-	-
1999	30.415	28.292	-	-	-	22.690	21.664	-	-	-
2000	29.115	28.566	1%	-	-	20.342	21.223	-2%	-	-
2001	30.703	29.278	2%	-	-	20.875	21.107	-1%	-	-
2002	35.084	31.214	7%	-	-	23.564	21.926	4%	-	-
2003	46.732	36.386	17%	-	-	29.697	24.516	12%	-	-
2004	57.241	43.338	19%	34.033	-	34.470	27.834	14%	23.727	-
2005	62.698	49.791	15%	39.245	15%	36.347	30.672	10%	26.021	10%
2006	70.597	56.726	14%	44.945	15%	39.588	33.644	10%	28.488	9%
2007	86.304	66.586	17%	52.465	17%	48.115	38.467	14%	32.056	13%
2008	100.325	77.832	17%	61.167	17%	55.590	44.175	15%	36.335	13%
2009	88.946	81.536	5%	66.218	8%	50.245	46.198	5%	38.864	7%
2010	89.501	84.191	3%	70.451	6%	48.014	46.803	1%	40.528	4%
2011	98.181	88.855	6%	75.493	7%	51.291	48.299	3%	42.485	5%
2012	93.414	90.374	2%	78.751	4%	46.353	47.650	-1%	43.188	2%
2013	98.478	93.076	3%	82.338	5%	48.116	47.806	0%	44.084	2%
2014	100.948	95.700	3%	85.722	4%	49.890	48.500	1%	45.140	2%
2015	87.770	93.056	-3%	86.094	0%	43.102	46.701	-4%	44.769	-1%
2016	89.848	91.987	-1%	86.777	1%	44.641	46.014	-1%	44.746	0%
2017	95.618	93.197	1%	88.384	2%	48.456	46.828	2%	45.420	2%
2018	106.472	97.622	5%	91.673	4%	54.235	49.297	5%	47.023	4%

Izvor: izrada autora prema podacima The World Bank,

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (28.07.2019.)

Kod ekspanzija prosjeka najviše stope rasta u petogodišnjem razdoblju su oko 8% za Rumunjsku i Estoniju što sugerira da bi navedene ekonomije mogle rasti po navedenoj stopi. Najniže stope rasta se prognoziraju za Sloveniju, oko 5%, i Hrvatsku, oko 4%. Ova se prognoza odnosi na stabilnu situaciju kakva se odvijala u proteklih 5 godina. Naravno, ove

stope mogu varirati u ovisnosti o drugim varijablama koje će se dogoditi u gospodarstvu. Također, nerealno je očekivati ovako visoke stope rasta s obzirom da su ih navedena gospodarstva rijetko dosegala i u periodu 1990-ih i 2000-ih kada su tranzicijska gospodarstva doživljavala najveću ekspanziju.

Najviše se stope rasta vežu za Rumunjsku s obzirom da je rumunjsko gospodarstvo, od promatranih, bilo najnerazvijenije na početku tranzicije (nakon bugarskog), istovremeno, rumunjsko je gospodarstvo najveće tržište među promatranima što uvelike utječe na izbor investitora prilikom ulaganja. Uz to, Rumunjska se smatra dobrom poveznicom između tranzicijskih zemalja Srednje Europe i tranzicijskih zemalja bivšeg Sovjetskog saveza te Turske, ali i primjerom zemlje koja se okreće novim trendovima, borbi protiv korupcije, razvoju intelektualnog vlasništva, poljoprivrede i slično.

Nasuprot tome, hrvatsko gospodarstvo je okarakterizirano kao najmanje perspektivno uslijed nekoliko razloga. Među promatranim zemljama ono je jedino koje se duži niz godina nosilo s ratnim stanjem. Nakon navedenog razdoblja uslijedio je period rasta koji je prekinut uslijed financijske krize, koja je među analiziranim zemljama trajala najduže. Hrvatsko se gospodarstvo najsporije oporavlja uslijed zanemarivanja industrijske proizvodnje, jačanja birokracije i netransparentnosti u radu javnih institucija, temeljenja gospodarstva na jednom sektoru (turizmu) te ovisnosti o uvozu. Uz to, loše privlačenje stranog kapitala, neiskorištavanje novca iz EU fondova učinilo je da hrvatsko gospodarstvo, iako nerazvijenije, raste po stopama koje bilježi najrazvijenija među tranzicijskim zemljama (Slovenija).

5. ZAKLJUČAK

Tranzicija predstavlja prijelaz iz zatvorenog, planskog gospodarstva u otvoreno, tržišno gospodarstvo. Dogodila se početkom 1990-ih kada je većina država Istočne Europe odbacila komunistički režim i prešla na demokratski način upravljanja, uključujući sljedeće europske zemlje; zemlje bivšeg Sovjetskog saveza, bivše Jugoslavije, zemlje Višegradske skupine, Istočnu Njemačku, Albaniju, Bugarsku i Rumunjsku.

Tijekom tranzicije ove su države doživjele promjenu sustava, a makroekonomski pokazatelji koji su zabilježeni u razdoblju tranzicije specifični su za svaku pojedino te predstavljaju rezultat različitog pristupa u „pretvorbi“ gospodarstva. Trenutno je u EU 11 takvih zemalja, a koje su pristupile tijekom zadnja 3 vala proširenja, no za potrebe ovog rada posebno su analizirane Estonija, Slovačka, Slovenija (starije tranzicijske članice) te Bugarska, Hrvatska i Rumunjska (novije tranzicijske članice).

Pregledom osnovnih pokazatelja ovih zemalja, BDP-a, BDP-a po stanovniku, inflacije, vanjskotrgovinske razmjene (uvoza i izvoza), javnog duga vidi se kojim su se smjerom ove zemlje vodile, kako su iskoristile prednosti tranzicije, ulazak u EU te kako su se nosile s poteškoćama, kao npr. financijskom krizom 2008.

Iz navedenih se pokazatelja zaključuje kako se navedene zemlje ne može okarakterizirati kao iste zbog početne pozicije prilikom tranzicije u kojoj je Slovenija imala najrazvijenije gospodarstvo, Rumunjska najveći udio zaposlenih u primarnom sektoru, a Slovačka najveći udio industrije među promatranim zemljama. Nadalje, protekom vremena pojedine su se zemlje bolje snašle te je tako najaktivnije gospodarstvo rumunjsko čiji je BDP najznačajnije rastao, a uslijed toga i BDP po stanovniku. Uz njega se istaknulo estonsko, dok su najmanje rasli Slovenija i Hrvatska. Bez obzira na to, slovensko je stanovništvo najaktivnije u apsolutnom smislu.

Prije nego što se navedu različitosti među gospodarstvima, ono što je svima zajedničko je privatizacija i liberalizacija tržišta, rast svih makroekonomskih pokazatelja te stabilizacija razine cijena s kojom su se sve tranzicijske zemlje borile na početku ovog procesa. Uz to, smanjenje udjela primarnog sektora u ukupnom gospodarstvu, razvoj industrije, uslužnog

sektora, smanjenje nezaposlenosti te rast kvalificirane radne snage neke su od osnovnih karakteristika ovih zemalja zadnjih tridesetak godina.

Ono što se razlikuje između ovih država jest to da su pojedine svoj rast temeljile na rasterećenju financijskog sektora i smanjenju poreznih davanja što je u konačnici rezultiralo da je Slovenija i dalje najrazvijenija tranzicijska zemlja bez obzira na nižu stopu rasta. Ujedno, upravo zbog početne razvijenosti Slovenija je ostvarivala relativno manje stope rasta, ali apsolutno značajnije vrijednosti.

Druge su zemlje rasle na krilima kvalificiranosti radne snage, dobrom povlačenju nepovratnih sredstava iz EU fondova te razvoju visokotehnoške industrije (Slovačka i Estonija). Estonija se pokazala i kao predvodnik inovativnih projekata među tranzicijskim zemljama. Uz to, ove su zemlje, zajedno sa Slovenijom iskoristile prednosti mirnije integracije, nepoljuljane ratnim nemirima u državi i okolici, te blizinu razvijenijih država Europe.

Rumunjska i Bugarska su rasle na razvoju industrije okrećući se daljnjim trgovinskim partnerima mijenjajući ih za susjedne, Srbiju i Tursku. Uz to, ostale su značajan trgovinski partner s ne EU zemljama kao što je Rusija. One su među svim tranzicijskim zemljama EU-a napravile najveću promjenu u strukturi zaposlenih jer su smanjile udio zaposlenih u primarnom sektoru za više od pola (više od 40% zaposlenih je bilo u poljoprivredi). Uz to, rumunjsko gospodarstvo zadnjih godina provodi najozbiljniju borbu protiv korupcije. Hrvatska, za razliku od prethodnih, svoj rast temelji na sporijoj provedbi reformi, najnižim stopama rasta te jačanju turizma kao najpriznatijeg sektora gospodarstva.

Kroz analizu makroekonomskih pokazatelja dolazi se do zaključka kako su ove zemlje najviše stope rasta doživjele 1990-ih godina. Ulaskom u EU njihovo se gospodarstvo još više globaliziralo i liberaliziralo. Također, zaključuje se kako je u svim zemljama, uslijed rasta BDP-a padala nezaposlenost dokazujući tezu da se BDP i nezaposlenost kreću u obrnutim smjerovima. Usto, u narednom se periodu očekuje rast navedenih gospodarstava pri čemu se najviše očekuje od Rumunjske i Estonije.

POPIS IZVORA

1. Adrian, Z.-I. (2015). The sensitivity of moving average trading rules performance with. *Procedia Economics and Finance*, 32, str. 1353-1361. Preuzeto 5. 9 2019 iz <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115015129>
2. Ameco. (7. 5 2019). Dohvaćeno iz Ameco: https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm
3. Babić, A., Bajo, A., Bubaš, Z., & Švaljek, S. (2001). Javni dug u Republici Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa*. Preuzeto 2019 iz <http://www.ijf.hr/istrazivanja/javni-dug.htm>
4. Babić, M. (2007). *Makroekonomija* (Svez. 15). Zagreb: MATE.
5. Banca *nationala a Romaniei*. (11. 7 2019). Dohvaćeno iz <https://www.bnr.ro/Home.aspx>
6. Banka *Slovenije*. (28. 6 2019). Dohvaćeno iz <https://www.bsi.si/en/>
7. Barbić, T., & Čondić-Jurkić, I. (2011). Povezanost između makroekonomskih varijabli i burzovnih indeksa u odabranim zemljama Srednje i Istočne Europe. *Ekonomski pregled*, 62(3-4), str. 113-133. Preuzeto 10. 7 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/67210>
8. Begović, S., & Kreso, S. (2017). Nepovoljan efekt promjena realnog efektivnog tečaja na trgovinsku bilancu u Europskim tranzicijskim zemljama. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 35(2), 277-299. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/191370>
9. Benić, Đ. (2016). *Makroekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Blanchard, O. (2011). *Makroekonomija* (Svez. 5). Zagreb: MATE.
11. Bogdan, Ž. (2010). Pregled istraživanja o vezi između razvijenosti financijskog sustava i gospodarskog rasta. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 8(1), 137-154. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/57785>

12. Botrić, V., & Cota, B. (2006). Sources of inflation in transition economy: The case of Croatia. *Ekonomski pregled*, 57(12), str. 835-854. Preuzeto 29. 6 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/8525>
13. Bugarska narodna banka. (n.d.). Dohvaćeno iz <https://www.bnb.bg/>
14. Buterin, V., Škare, M., & Buterin, D. (2017). Macroeconomic model of institutional reforms' influence on economic growth of the new EU members and the Republic of Croatia. *Ekonomika istraživanja*, 30(1), 1572-1593. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/193200>
15. Buturac, G. (2014). Država i ekonomija: Gdje je Hrvatska? *Ekonomski pregled*, 65(6), 513-540. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/132918>
16. Cagan, P. (1956). The Monetary Dynamics of Hyperinflation. (M. Friedman, Ur.)
17. Dalić, M. (2002). Usporedna analiza Hrvatskog financijskog sustava i financijskih sustava naprednih tranzicijskih zemalja. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 12(92), 27-52. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/18614>
18. Dragičević, A. (1991). *Ekonomski leksikon*. Zagreb: Informator.
19. Dumičić, K., Bahovec, V., Čižmešija, M., Živadinović Kurnoga, N., Časni, A. Č., Jakšić, S., . . . Žmuk, B. (2011). *Poslovna statistika* (Svez. 1). Zagreb: ELEMENT.
20. Eesti Pank. (22. 7 2019). Dohvaćeno iz Eesti Pank: <https://www.eestipank.ee/>
21. Ekonomski rječnik. (n.d.). Preuzeto 15. 5 2019 iz <http://www.ekonomskirjecnik.com/index.html>
22. Europska centralna banka. (2019). Preuzeto 5. 6 2019 iz <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/hicp/html/index.hr.html>
23. Eurostat. (1. 8 2019). Dohvaćeno iz Eurostat: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en
24. Garnitz, J., Lehmann, R., & Wohlrabe, K. (4. 10 2017). *Forecasting GDP all over the World: Evidence from Comprehensive Survey Data*. Dohvaćeno iz Munich Personal RePEc Archive: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/81772/1/MPRA_paper_81772.pdf

25. Gelo, T. (2010). Interkonekcija potrošnje energije i rasta BDP-a. *Ekonomska misao i praksa*, 1, str. 3-28. Preuzeto 5. 9 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/54553>
26. Glibo, M. (2017). Utjecaj stupnja zaduženosti država na ekonomski i ukupni razvoj. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), str. 99-126. Preuzeto 10. 7 2017 iz <https://hrcak.srce.hr/192606>
27. Gros, D., & Steinherr, A. (2004). *Economic Transition in Central and Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
28. Henderson, V. J., Storeygard, A., & Weil, D. N. (4 2012). Measuring Economic Growth from Outer Space. *American Economic Association*, 102(2), str. 994-1028. Preuzeto 5. 9 2019 iz <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4108272/#R12>
29. Hrvatska narodna banka. (19. 7 2019). Dohvaćeno iz <https://www.hnb.hr/>
30. Index Mundi. (2018). Dohvaćeno iz Index Mundi: <https://www.indexmundi.com/>
31. Jošić, H. (2008). Komparativna analiza pokazatelja vanjske zaduženosti Republike Hrvatske i tranzicijskih zemalja. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 6(1), str. 179-191. Preuzeto 12. 7 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/30953>
32. Kandžija, V., & Lovrić, L. (2006). Ekonomski rast tranzicijskih zemalja u procesu globalizacije. *Ekonomska misao i praksa*(1), 101-112. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/11475>
33. Kolačević, S., & Hreljac, B. (2011). Javni dug kao ključna varijabla ostvarenja ciljeva ekonomske politike. *Ekonomski pregled*, 62(3-4), str. 208-229. Preuzeto 10. 7 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/67214>
34. Lovrinčević, Ž., Marić, Z., & Davor, M. (2005). Priljev inozemnog kapitala - utjecaj na nacionalnu štednju, domaće investicije i bilancu plaćanja tranzicijskih zemalja Srednje i Istočne Europe. *Ekonomski pregled*, 56(3-4), 163-184. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/9973>
35. Malešević Perović, L. (2008). Subjektivno ekonomsko zadovoljstvo u tranzicijskim zemljama: istraživanje relativne važnosti makroekonomskih varijabli. *Financijska teorija i praksa*, 32(4), str. 523-542. Preuzeto 10. 7 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/34069>

36. Ministarstvo *financija*. (n.d.). Preuzeto 5. 6 2019 iz <http://www.mfin.hr/hr/javni-dug>
37. Molugaram, K., & Rao, S. (2017). Analysis of Time Series. *Statistical Techniques for Transportation Engineering*, str. 463-489.
38. Narodna banka Slovenska. (n.d.). Dohvaćeno iz <https://www.nbs.sk/en/home>
39. Proleksis *enciklopedija*. (22. 6 2012). Preuzeto 5. 6 2019 iz <http://proleksis.lzmk.hr/27979/>
40. Puljiz, V., Bežovan, G., Matković, T., Šučur, Z., & Zrinščak, S. (2008). *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Zagreb.
41. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2011). *Ekonomija* (Svez. 19). Zagreb: MATE.
42. Stutely, R. (2007). *Ekonomski pokazatelji; Smisao ekonomije i ekononskih indikatora*. Zagreb: Poslovni dnevnik MASMEDIA.
43. (2000). *The agricultural situation in the EU 1994 Report*. European Commission, European Central Bank.
44. *The Observatory of Economic Complexity*. (2018). Dohvaćeno iz The Observatory of Economic Complexity: <https://oec.world/en/>
45. Tica, J. (2004). The Estimation of 1910-1989 Per Capita GDP in. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 7(1), str. 103-133. Preuzeto 5. 9 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/35610>
46. Tica, J., & Viljevac, V. (2019). Ekonomski modeli i adaptivno prognoziranje - analiza uspješnosti. *EFZG serija članaka u nastajanju*, 3, str. 1-19. Preuzeto 5. 9 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/215673>
47. Veselica, V., & Vojnić, D. (2000). Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI. stoljeća, Gdje je Hrvatska - Quo Vadis Croatia. *Ekonomski pregled*, 51(9-10), str. 826-866. Preuzeto 29. 6 2019 iz <https://hrcak.srce.hr/28954>
48. Wikipedia. (4. 6 2016). Dohvaćeno iz Wikipedia: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Makroekonomija>

49. World *Bank*. (11. 4 2019). Preuzeto 4. 6 2019 iz
<https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

POPIS TABLICA I GRAFIKONA

Popis tablica

Tablica 1. Kretanje udjela BDP-a u ukupnom BDP-u tranzicijskih zemalja EU.....	35
Tablica 2. Pomični prosjeci kretanja BDP-a tranzicijskih zemalja EU-a	42
Tablica 3. Eksponencijalni pomični prosjeci kretanja BDP-a tranzicijskih zemalja EU-a	45

Popis grafikona

Grafikon 1. Pokazatelji kretanja estonskog gospodarstva u razdoblju od 1993. do 2018.....	19
Grafikon 2. Pokazatelji kretanja slovačkog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.	21
Grafikon 3. Pokazatelji kretanja slovenskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.....	24
Grafikon 4. Pokazatelji kretanja bugarskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.	27
Grafikon 5. Pokazatelji kretanja hrvatskog gospodarstva u razdoblju od 1995. do 2018.....	30
Grafikon 6. Pokazatelji kretanja rumunjskog gospodarstva u razdoblju od 1991. do 2018.....	33
Grafikon 7. Udio zaposlenih tranzicijskih zemalja EU-a po sektorima	36